

XI
ATHENÆUM

ATHENÆUM
COMMENTARII HISTORIÆ ET CULTURÆ

VOLUMEN XI

MIENSCI

MMV

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫІ

Віцебска-Рыжскія акты XIII—XVII ст.:

Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада
Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса *Ruthenica*
Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі)

Падрыхтаваў Алэг ДЗЯРНОВІЧ

Выпуск I:

Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV—XVI ст.

Мінск
ATHENAEUM
2005

УДК [947.6 + 947.43] “14/15”
ББК 63.3(4Бел) + 63.3(2L)
В 549

Публікуецца паводле пастановаў Бюро Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў (пракакол № 4 ад 18.IV.2005) і Рэдакцыйна-выдавецкай камісіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (пракакол № 1 ад 18.V.2005).

Праца ў архівах стала магчымаю дзякуючы падтрымцы American Council of Learned Societies.

Навуковы рэдактар:

доктар гістарычных навук Георгі Я. Галенчанка (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

Рэцэнзенты:

доктар гістарычных навук Юры Бохан (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

кандыдат гістарычных навук Васіль Варонін (Беларускі Дзяржаўны Ўніверсітэт)

кандыдат гістарычных навук Валеры Мянжынскі (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

В 549 Віцебска-Рыжскія акты XIII—XVII ст.:

Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса *Ruthenica* Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі). Выпуск I: Дакументы гаспадарча-гандлёвыя, XV—XVI ст. / Падрыхтаваў Алег Дзярновіч; НАН Беларусі, Інстытут гісторыі. – Мн.: ATHENAEUM, 2005. – 88 с., іл. (Athenaeum, Том XI).

ISBN 985-6374-14-6

Багацце культурных ды гандлёва-гаспадарчых кантактаў даўніх віцяблянаў і рыжанаў у XIII—XVII ст. адлюстравана на старонках дакументаў, большасць з якіх публікуюцца ўпершыню. Зборнік дакументаў разлічаны на навукоўцаў, выкладчыкаў і студэнтаў гістарычных і філалагічных спецыяльнасцяў, на ўсіх цікаўных да гісторыі Беларусі і іншых краін рэгіёну Балтыйскага мора.

ББК 63.3(4Бел) + 63.3(2L)
В 549

ISBN 985-6374-14-6

© Дзярновіч А., 2005
© Athenaeum, 2005

ЗМЕСТ

Слова ад публікатара

Гісторыя архіўнага комплекса *Moscovitica-Ruthenica* Рыжскага магістрата

Схема 1: Эвалюцыя архіўнага комплексу *Moscovitica-Ruthenica*

Схема 2: Суадносіны паняццяў аддзела і комплексу *Moscovitica-Ruthenica*

Прынцыпы публікацыі кірылічных дакументаў

Тэксты дакументаў

№ 1. [1470]. [Віцебск]. – Ліст-насланне старасты Віцебскага і Мцэнскага Мікалая Няміравіча да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай ад імя Караля і Вялікага князя Казіміра прыслаць у Віцебск майстра для рамонту мураванай пабудовы (“склепъ вечаный шправити”) і з абмеркаваннем пытання аплаты працы

№ 2. [1520—1522], верасня 29. Віцебск. – Ліст-насланне ваяводы Віцебскага і маршалка гаспадарскага Івана Багданавіча Сапегі да Рыжскай Гарадской Рады з падзякай за вяртанне з Рыгі віцебскага мешчаніна, які насуперак забаронам прадаваў непрыяцелю кальчугі (“панцири”)

№ 3. 1558, чэрвеня 18. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў (“ратманомъ и справцомъ”) Рыгі [бурмістру] Юргену Падэлю (Юри Подъле), ратманам Гансу Бутэ (Ганусу Бутте) і Гансу Збаку (Ганусу Збаку) з інфармаваннем пра пашкоджанне старых віцебскіх вагаў, пра накіраванне ў Рыгу мешчаніна Юркі Гутаравіча (Юрѣка Гуторовича) з новымі вагамі і з просьбай прывядзення гэтых вагаў да рыжскай шкалы

№ 4. 1559, ліпеня 8. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіна да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай выверыць новыя віцебскія вагі паводле рыжскага ўзору ды пераправіць іх праз Дынабург (Невгинь) у Віцебск за кошт віцяблянаў

№ 5. [1559], жніўня 18. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча [Лускіны] да Рыжскай Гарадской Рады з інфармацыяй пра тое, што новыя віцебскія вагі віцебскім мешчанінам Юркам Гутаравічам з дапамогаю рыжскага службоўца Каспара (Касъпора кубовича) ужо вывераныя паводле рыжскай шкалы, і з просьбай даслаць з Рыгі ў Дынабург (Невгинь) ліст, каб гэтыя вагі былі там бесперашкодна прапушчаныя

№ 6. 1560, красавіка 14. Віцебск. – Ліст бязмытны войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў усяго ВКЛ з інфармаваннем пра тое, што Кароль і Вялікі князь вызваліў віцяблян ад

*уплаты мыта і з просьбай на гэтай падставе вызваліць віцебскага
мешчаніна Івана Лук'янавіча Клушына ад сплаты мыта*

*№ 7. 1575, лютага 26. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска да
Рыжскай Гарадской Рады са скаргаю на рыжскіх фасоўшчыкаў
("бракаровъ") селядцоў*

Факсіміле дакументаў

Каментарыі да дакументаў

Спіс словаў, якія ўстойліва пішуцца пад цітламі

Слоўнік

Спіс скарачэнняў

СЛОВА АД ПУБЛІКАТАРА

Зусім не простая задача звяртацца да старабеларускіх дакументаў з комплексу Ruthenica былога Рыжскага Гарадскога Архіву пасля такіх выдатных даследчыкаў гэтых матэрыялаў, як Герман Гільдэбранд у XIX ст. і Ганна Л. Харашкевіч у XX ст. Ужо зададзены высокі ўзровень апрацоўкі беларуска-лівонскіх архівалій, а патрабаванні сучаснай археаграфіі настолькі маштабныя, што апісанне і падрыхтоўка да выдання кожнага дакументу займаюць немалы час.

Але важна адзначыць – далёка не ўсе дакументы з былога фонду Ruthenica, якія тычацца гісторыі Беларусі і Вялікага Княства Літоўскага, даследаваныя і апублікаваныя. Сярод россыпу архіўных скарбаў вылучаюцца тэматычна кампактныя групы дакументаў і сярод іх тыя, якія публікатар назваў “Віцебска-Рыжскімі актамі” – дагаворы і службовая карэспандэнцыя органаў кіравання Віцебска з ганзейскім горадам Рыгай. У адрозненне ад полацкіх матэрыялаў, віцебска-рыжскія дакументы сапраўды менш вывучаныя і практычна не апублікаваныя (за выняткам найдаўнейшых гандлёвых дагавораў). Такім чынам, задачы нашага археаграфічнага праекту ўяўляюцца наступныя: выяўленне, вывучэнне і выданне ўсіх матэрыялаў па зносінах Віцебска і Рыгі, якія патрапілі ў фонд Ruthenica былога Рыжскага Гарадскога Архіву.

Падобна, што праца гэтая расцягнецца на некалькі гадоў. Сучасныя камунікацыйныя праблемы таксама не спрыяюць хуткай рэалізацыі праекту. Але на пачатку 2005 году ўжо былі падрыхтаваныя некалькі дакументаў, якія тэматычна ўкладваюцца ў паняцце гаспадарча-гандлёвых матэрыялаў XV—XVI ст. Таму публікатар прыняў рашэнне распачаць выданне дакументаў, маючы на ўвазе найхутчэйшае ўвядзенне іх ва ўжытак як гістарычных крыніц. Пры гэтым вялікая ўвага надаецца праблемам удакладнення датаванняў і інтэрпрэтацыі гістарычнай інфармацыі. Публікатар мяркуе, што таксама праблемы мовы не павінны ігнаравацца гісторыкамі. Такая важная задача, як падрабязнае палеаграфічнае апісанне (з прывядзеннем характарыстыкі знешняй формы дакумента), будзе рэалізоўвацца надалей і гэтыя матэрыялы складуць асобны выпуск “Віцебска-Рыжскіх актаў”. У перспектыве – таксама публікацыя ўсіх дагавораў паміж Віцебскам і Рыгай, а таксама дакументаў іншай тэматыкі. Пакуль што мяркуемая колькасць выпускаў – каля дзесяці.

Віцебска-Рыжскія акты інфармуюць нас не толькі пра афіцыйныя прагматычныя, прыязныя ці насцярожаныя адносіны двух значных падзвінскіх гарадоў. Гэтыя дакументы таксама дапаўняюць карціну штодзённага жыцця месцічаў у Сярэднявеччы і раннім Новым часе, з’яўляюцца цікавай крыніцай па гісторыі мовы, гістарычнай метралогіі і анамастыцы. За каліграфічнымі ці размашыстымі радкамі тэксту праяўляюцца партрэты іх стваральнікаў, для разумення гісторыка-псіхалагічных тыпаў якіх для нас важная кожная дэталёў дакументу.

Неабходна таксама некалькі каментарыяў да ўжывання тэрміну *Акт* у нашым праекце. Сама дэфініцыя *Акта* мае ў дыпламатыцы дыскусійны характар. Вывучэнне дакументаў па гісторыі дыпламатычных зносін падводзіць публікатара да высновы, што спецыфічны дыпламатычны метады фармулярнага аналізу актаў апраўданы пры даследаванні і іншых крыніц па палітычнай і гаспадарчай гісторыі, якія не з'яўляюцца ў класічным сэнсе актамі з юрыдычнымі контрагентамі. У нашай працы тэрмін *Акт* выкарыстаны ў шырокім сэнсе слова і ўключае ў сябе таксама службовую карэспандэнцыю.

На заканчэнне ўводнай часткі публікатар хоча скласці словы падзякі ўсім калегам, якія сваімі парадамі, кансультацыямі і заўвагамі дапамаглі ў самым пачатку праекту, калі вызначаліся многія прынцыпы яго рэалізацыі. Ганна Л. Харашкевіч (Інстытут славяназнаўства і балканістыкі РАН, Масква) умацавала маю рашучасць узяцца за публікацыю Віцебска-Рыжскіх актаў і давала парады, у прыватнасці, па гістарычнай метралогіі. Аляксандр Іваноў (Даўгаўпілскі Універсітэт, Латвія) кансультаваў па гісторыі архіўнага комплексу *Moscowitica-Ruthenica*. Прапанаваныя мною прынцыпы публікацыі Віцебска-Рыжскіх актаў былі актыўна прадэскаутаваныя ў Адзеле спецыяльных гістарычных навук Інстытута гісторыі НАН Беларусі і адносна іх разгорнута выказаліся Георгій Я. Галенчанка, Алесь Жлутка, Алесь Груша. Дыскусія дазволіла публікатару выразна размежаваць лінгвістычны і адаптаваны варыянты публікацыі дакументаў. Як вельмі каштоўныя магу назваць моўныя кансультацыі Уладзіміра Свяжынскага (Інстытут гісторыі НАН Беларусі). Безумоўна, шаноўныя рэцэнзенты, кожны ў сваёй галіне, аказалі публікатару значную дапамогу. Метрыкант Валеры Мянжынскі (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) актыўна падтрымаў маю, на першы погляд рызыкаўную, ідэю лінгвістычнага варыянту публікацыі і сваім спрактыкаваным вокам выявіў некаторыя недакладнасці. Юрась Бохан (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) даў кансультацыі да каментарыяў, асабліва па гісторыі зброі. Парады Васіля Вароніна (Беларускі Дзяржаўны Універсітэт) былі вельмі карыснымі таму, што ён з'яўляецца сапраўдным знаўцам гісторыі Паўночнай Беларусі. Па віцебскіх рэаліях таго часу публікатара кансультавалі таксама археолагі Вольга М. Ляўкова (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) і Лявон Калядзінскі (Беларускі Дзяржаўны Педагагічны Універсітэт імя Максіма Танка).

Складанасць праблем, якія часам падаюцца партыкулярнымі, дыктуюць патрэбу ў такіх шырокіх кансультацыях. І мне вельмі прыемна, што калегі паставіліся да маіх пытанняў нефармальна і выявілі гатоўнасць дапамагчы.

А. Дз.
Мінск, 11 сакавіка 2005 году

ГІСТОРЫЯ АРХІЎНАГА КОМПЛЕКСА
MOSCOWITICA-RUTHENICA
РЫЖСКАГА МАГІСТРАТА

Гісторыя распарадзілася, каб з усіх даўніх лівонскіх архіваў найлепш ацалелі калекцыі дакументаў Рыжскага магістрата (Рыжскай Гарадской Рады). У XIV—XV ст. фактычнаю галавою лівонскіх гарадоў аказалася Рыга, якая кіравала полацкімі і наўгародскімі канторами нямецкіх купцоў і зносінамі з іншымі ганзейскімі гарадамі. Таму ў Рыжскім магістрацкім архіве адклалася вялікая колькасць знешнепалітычных дакументаў, у тым ліку полацкіх¹ і віцебскіх.

Дакладны час узнікнення архіва Рыжскага магістрата невядомы. Мяркуецца, што фармаванне архіва распачалося хутка пасля ўтварэння магістрату горада Рыгі і ягонай канцылярыі (каля 1226 г.)². Спачатку справаводства знаходзілася ў кампетэнцыі гарадскога натарыуса (гарадскога пісара); завяршэнне працэсу фармавання сталай канцылярыі магістрата адбылося ў XIV ст.³ Але самі сховішчы дакументаў Рыжскага магістрата сталі называцца “архівам” толькі з 1598 г.

У 1282 г. Рыга далучылася да гандлёвага і палітычнага саюзу паўночна-нямецкіх гарадоў – Ганзы, – і з гэтага моманту важнай функцыяй Рыжскага магістарта стала падтрыманне гаспадарчых і палітычных сувязей з Руссю (у шырокім разуменні, але найперш з Падзвінскімі землямі ўжо ў складзе Вялікага Княства Літоўскага). Дакументы па гэтых зносінах першапачаткова адкладаліся ў розных структурных частках архіва. Найбольш важныя дакументы (пергаменты арыгіналаў дагавораў) захоўваліся ў спецыяльным памяшканні скарбу Рыжскага магістарта – Kämmererі. Менавіта гэтая частка архіва пазней, у XVII—XVIII ст., стала вядомаю як Унутраны архіў (Inneres Ratsarchiv). Актуальная справаводчая дакументацыя магістрата захоўвалася непасрэдна ў канцылярыі, у тым ліку перапіска Рыгі з гарадамі ВКЛ, асобныя дагаворы (арыгіналы і копіі), пасланні Вялікіх князёў Літоўскіх і іх намеснікаў, копіі найважнейшых дакументаў, што захоўваліся ва Ўнутраным архіве. У другой палове XVIII ст. гэтая частка архіва стала называцца Знешнім архівам (Ausseres Ratsarchiv)⁴. Гістарычна ў Знешнім архіве ўтварыўся аўтаномны аддзел *Moscowitica—Ruthenica*, назва якога ўпершыню зафіксавана ў вопісе, складзеным у XVII ст.⁵

¹ Хорошкевич А. Л. Русские грамоты 60—70-ых годов XV в. из бывшего Рижского городского архива // *Археографический ежегодник за 1965 г.* М., 1966. С. 325—341.

² Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики.* 2004, № 3. С. 49.

³ Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии.* Рига, 1981. С. 23—24.

⁴ Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии.* С. 61.

⁵ LVVA. Ф. 673. Воп. 1. Спр. 1482 (Капсула IV, 1228—1615, *Ruthenica*); Спр. 1483 (Капсула М III, *Moscowitica*). Гл.: Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”... С. 49.

У 1882 г. матэрыялы Знешняга архіву Рыжскага магістрату былі ўлучаныя ў наваствораны Рыжскі Гарадскі Гістарычны Архіў, які існаваў як самастойная гарадская ўстанова. Гістарычныя назвы аддзелаў архіва былі захаваныя. Ужо пасля ліквідацыі Рыжскага магістрата, у 1890 г. у склад Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва ўлады перадалі і матэрыялы Ўнутранага архіва. Пад час Першай Сусветнай вайны ў верасні-кастрычніку 1915 г. найбольш каштоўныя дакументы комплексу *Moscovitica—Ruthenica* (128 дакументаў XIII—XVIII ст.) былі вывезеныя (эвакуяваныя) з Рыгі ў Петраград, дзе захоўваліся ў Рукапісным адзеле Акадэміі Навук. Гэтыя дакументы вярнуліся ў Рыгу ў 1927 г.⁶ Таксама матэрыялы комплексу вывозіліся нямецкімі акупацыйнымі ўладамі ў 1944 г. у Чэхію, адкуль яны былі вернутыя ў 1945 г.

У 1919 г. у незалежнай Латвійскай Рэспубліцы быў заснаваны Дзяржаўны Архіў Латвіі. У 1962 г. на базе Дзяржаўнага Архіва Латвіі ў складзе Архіўнага ўпраўлення пры Савеце Міністраў Латвійскай ССР быў утвораны Цэнтральны Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвійскай ССР (ад 1991 г. – Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі / *Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs*, далей – LVVA). У тым жа 1962 годзе ў Цэнтральны Архіў былі перададзеныя калекцыі скасаванага Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва. Пры гэтым, як вынікае з параўнаўчага аналізу, была захаваная ўнутраная структура архіву Рыжскага магістрата⁷. Сёння фонды былога Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва сканцэнтраваныя ў філіі LVVA ды захоўваюцца ў асобным будынку ў Старым горадзе Рыгі – па адрасу *Palasta ielā 4*⁸. Былы Унутраны архіў Рыжскага магістрата складае Фонд 8 (1.446 справаў за перыяд 1220—1878 гг.), Знешні архіў Рыжскага магістрата – Фонд 673 (4.059 справаў за 1220—1867 гг.). Але комплекс *Moscovitica—Ruthenica* як самастойнае структурнае падраздзеленне і адзінка ўліку дакументаў больш не існуе.

Трэба падкрэсліць, што частка дакументаў па зносінах Рыгі, Лівоніі і Ганзы з беларускімі землямі і ВКЛ захоўвалася ва Ўнутраным архіве і ў комплекс *Moscovitica—Ruthenica* не ўваходзіла. Апошнім часам пашыраецца меркаванне, што збор *Moscovitica—Ruthenica* варта разглядаць не толькі як некалі аўтаномны аддзел былога Знешняга архіву, але і шырэй – як гістарычны комплекс дакументаў, аб’яднаны тэматычна⁹. У такім разе ў рэканструкцыі комплексу неабходна грунтавацца на дакументах, што цяпер складаюць два фонды – № 673 і № 8. Апроч таго, асобныя дакументы

⁶ Боголюбова Н. Д., Таубенберг Л. И. О древнерусских памятниках XIII—XIV вв. Рижского городского архива // *Учёные записки Литвийского государственного университета им. П. Стучки*. Т. 36. Филологические науки. Сборник кафедры русского языка. Вып. 6. Рига, 1960. С. 8.

⁷ *Центральный государственный исторический архив Латвийской ССР. Краткий справочник*. Ч. 1 (1220–1918). Рига, 1980. С. 24.

⁸ У адрозненні ад іншых фондаў LVVA, якія захоўваюцца па адрасу *Slokas ielā 16*. Гл. падрабязней Інтэрнэт-сайт архіва: <http://www.arhivi.lv/engl/en-dep-lvva.htm>

⁹ Гл. падрабязней: Иванов А. С. “*Moscovitica—Ruthenica*”... С. 50.

комплексу могуць быць выяўленыя і ў іншых фондах LVVA, куды яны маглі патрапіць выпадкова. Да прыкладу, матэрыялы па зносінах Полацка і Пскова з Рыгай знаходзяцца ў фондзе “Калегія ландратаў Ліфлянды”¹⁰.

Найбольш шматлікія ў Знешнім архіве Рыжскага магістрата матэрыялы XV ст. Уяўляецца, што гэта звязана не толькі з павелічэннем знешнегандлёвых і знешнепалітычных кантактаў, але таксама з рэарганізацыяй архіўнай справы ў самой Рызе¹¹. Ужо ў XVI ст. былі складзеныя першыя вопісы дакументаў Унутранага архіву (1507 г.)¹², а таксама матэрыялаў, якія пазней утварылі аддзел *Moscowitica—Ruthenica* Знешняга архіву (1599 г.)¹³. Параўнаўшы вопіс 1599 г. з пазнейшымі апісаннямі XVIII ст.¹⁴, Ганна Л. Харашкевіч прыйшла да высновы, што на працягу трох стагоддзяў гэты аддзел не панёс значных стратаў¹⁵. У пэўным сэнсе матэрыялам комплексу *Moscowitica—Ruthenica* пашэнціла – стратаў сярод іх практычна не было. Да прыкладу, калі ў 1674 г. у выніку пажару ў Рыжскай ратушы згарэлі амаль усе сярэднявечныя дакументы, дакументы комплексу *Moscowitica—Ruthenica* не пацярпелі¹⁶.

З канца XVI – пачатку XVII ст. дакументы ўнутранага архіву захоўваліся ў спецыяльных скрынях (*capsula*), а ў 1766 г. былі вырабленыя бляшаныя скрыні і для матэрыялаў Знешняга архіву. Адпаведным чынам і сістэма ўліку гэтых матэрыялаў мела сваю спецыфіку: для ўнутранага архіву – *capsula A, B, C*; для Знешняга архіву – *Kasten Nr. 18, 19, 20*. Пасля няўдалай перашыфроўкі дакументаў былога Знешняга архіву ў канцы 50-х гадоў XX ст. (як Фонду 2) архівісты вярнуліся да ранейшай сістэмы ўліку дакументаў па скрынях¹⁷.

Распавядаючы пра гісторыю рыжскіх архіўных збораў, якія ў сваім сістэматызаваным выглядзе існуюць хутка ўжо амаль сем стагоддзяў, варта яшчэ з’акцэнтаваць увагу на паходжанні асобных складовых частак аддзелу *Moscowitica—Ruthenica*. Латвійскі даследчык Аляксандр Іваноў (Даўгаўпілскі ўніверсітэт) надае тут асаблівае значэнне рэестру Знешняга архіву,

¹⁰ LVVA. Ф. 214. Воп. 6. Спр. 114, Спр. 115, Спр. 116. Гл.: Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”... С. 50.

¹¹ Полоцкие грамоты I, с. 8.

¹² LVVA. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 59 (Register der Privilegien der Stadt Riga auf Befehl des Rathes im J. 1507 angefertigt).

¹³ *Nachrichtung von alter Rewßischer Kaufhandlung und von Nauwgartischen Conthor 1599*; LVVA. Ф. 73. Воп. 4. К. 19. № 258 (Verzeichnis vom Jahr 1599 über die im Rigaschen Archiv vorhandeden, auf den russische Verkehr und den Nowgorden Hof bezüglichen aelteren Dokumente”).

¹⁴ *Verzeichnis der in dem Rigischen inneren Rathes-Archiv bewahrten alteren Urkunden* [J. C. Berens]. – Beilage zu: *Blatt zur Chronik von Riga mit angezeigten Urkunden. An den Grafen von Falckenstein*. Riga, 1780.

¹⁵ Полоцкие грамоты I, с. 8.

¹⁶ Feuereisen A. Über das baltische Archivwesen // *Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908*. Riga, 1909. S. 258; Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”... С. 50.

¹⁷ Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”... С. 50.

складзенаму ў XVII ст. протанатарыусам канцылярыі магістрата Ёганам Флінтам¹⁸. У гэтым рэестры матэрыялы па адносінах з беларускімі і расійскімі землямі сканцэнтраваныя ў двух аддзелах – *Ruthenica* і *Moscowitica*¹⁹, у кожным з якіх вылучаныя групы дакументаў паводле відавога і тэматычнага прынцыпаў. У аддзеле *Ruthenica* былі прадстаўленыя наступныя групы: “старажытныя дагаворы” (з Полацкам, Смаленкам, Віцебскам, Вялікімі князямі Літоўскімі, пацвярджальныя акты ад 1229 па 1478 гг.), дакументы пра купцоў (1283—1636 гг.), пра вагавыя меры (1538—1614 гг.), прывілеі Полацку (1510—1606 гг.), дакументы пра полацкі (і віцебскі) гандаль (1403—1615 гг.) і гандаль праз Полацк (*Via Polocen*), скаргі купцоў (1412—1614 гг.) і г. д. У аддзеле *Moscowitica* вылучаныя групы дакументаў па гандлю з Псковам і Ноўгарадам, а таксама па зносінах з Масквою. Такім чынам, да аддзелу *Ruthenica* былі аднесеныя старажытнейшыя рускія акты XIII—XIV ст., а таксама дакументы па зносінах з беларускімі гарадамі ВКЛ. У аддзеле *Moscowitica* сканцэнтраваліся матэрыялы пра адносіны Рыгі і Лівоніі з Ноўгарадам, Псковам і Расійскай дзяржавай. Адпаведна іншай з’яўляецца храналогія названага аддзелу – большасць дакументаў тут адносілася да перыяду XVI ст. – 30-х гадоў XVII ст. Але ўжо ў XVII ст. аддзелы *Ruthenica* і *Moscowitica* практычна зліваюцца ў адзін і вопісы ды рэестры XVIII ст. іх болей не падзяляюць.

Трэба адзначыць, што ў комплексе *Moscowitica—Ruthenica* пераважаюць уваходныя дакументы. Як правіла, гэта арыгіналы. Але захаваліся таксама і сучасныя арыгіналам копіі найважнейшых актаў, вырабленыя ў канцылярыі Рыжскага магістрата. Некаторыя старарускія і старабеларускія акты былі перакладзеныя на нямецкую ці лацінскую мовы. Зыходныя дакументы прадстаўленыя канцэптамі (праектамі) ці запісамі пра адпраўку.

Ганна Л. Харашкевіч апісала прынцыпы знешняга афармлення старабеларускіх лістоў у комплексе *Moscowitica—Ruthenica*. Тэксты пасланняў полацкіх і віцебскіх уладаў змяшчаліся на адным баку аркуша, на другім пісалася найменне адрасату (інскрыпцыя). Пасланне складалася ў тры столкі, у злучаныя канцы, прарэзаныя вельмі вострым нажом, устаўлялася вузкая (да 0,5 см) папяровая стужка. На гэтай стужцы ўмацоўваўся адбітак пячаткі той ці іншай службовай асобы. Даверчыя граматы, як “адкрытыя”, афармляліся паводле іншых прынцыпаў. Пячатка змяшчалася ўнізе аркуша, на тым жа баку, што і тэкст²⁰. Асобныя граматы адразу пасля атрымання перакладаліся на нямецкую мову. З цягам часу нямецкія пераклады сталі захоўваць разам з арыгіналамі дакументаў. На працягу XVI—XVIII ст. (падобна, што пад час рэарганізацыяў архіва) на саміх дакументах былі змешчаныя анатацыі, якія перадавалі змест лістоў.

¹⁸ Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”... С. 51; гл. таксама: Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии*. С. 27.

¹⁹ LVVA. Ф. 673. Воп. 1. Спр. 1482, 1483.

²⁰ *Полоцкие грамоты I*, с. 7.

Дакументы, якія захоўваліся ў комплексе *Moscowitica—Ruthenica*, створаныя ў разнастайных мовах – старарускай, старабеларускай, нямецкай (ніжненямецкі, сярэдненямецкі і верхненямецкі дыялекты), лацінскай, польскай, а часам і ў шведскай мове. Выяўляюцца наступныя заканамернасці выкарыстання моваў – пасланні Вялікіх князёў Літоўскіх у XIV—XV ст. пісаліся на сярэдненямецкім; ніжненямецкі дыялект быў сродкам зносінаў Рыжскага магістрата з іншымі ўстановамі Лівоніі, Ганзы, а таксама з нямецкімі купцамі ў Полацку, Віцебску, Ноўгарадзе, Пскове і г. д. Дакументы на верхненямецкім дыялекце ў складзе комплексу *Moscowitica—Ruthenica* з’явіліся толькі ў другой палове XVI ст. Полацкія і віцебскія гарадскія ўлады выкарыстоўвалі ў зносінах з Рыгаю старабеларускую мову. Найстаражытнейшыя дагаворы Смаленска, Полацка і Віцебска з Рыгаю XIII – першай трэці XIV ст. таксама з’яўляюцца помнікамі ранняй рэдакцыі старабеларускай мовы (з агульным фонам старарускай)²¹. Матэрыялы па-польску створаныя ў перыяд другой паловы XVI – 80-х гадоў XVII ст.²² Дакументы па-шведску належаць да перыяду панавання Швецыі ў Ліфляндзі і Эстляндзі (1621—1710 гг.).

Увогуле, такое храналагічнае размежаванне германамоўных дакументаў адпавядае агульнай схеме развіцця нямецкага пісьменства. Заняпад ганзейскага гандлю з пачатку XVI ст. прывёў да ліквідацыі гаспадарча-палітычнай адасобленасці ніжненямецкіх гарадоў, якая, у сваю чаргу, з’яўлялася перадумоваю часовага росквіту сярэдненіжненямецкай літаратурнай мовы. У XVI ст. і пазней узмацняюцца гандлёвыя, палітычныя і культурныя сувязі, што лучылі паўночнанямецкія тэрыторыі з сярэдняй і паўднёвай Германіяй. Ужо ў першай палове XVI ст асобныя канцылярыі, асабліва тых частак паўночна-ўсходняй Германіі, што здаўна падтрымлівалі гандлёвыя і культурныя зносіны з Саксоніяй – Магдэбург і Берлін, – перайшлі на верхненямецкі (ранні новаверхненямецкі)²³. У рыжскай магістрацкай канцылярыі адлюстраваліся тыя ж тэндэнцыі – дамінацыя ў XIII – сярэдзіне XVI ст. мовы Ганзы (ніжненямецкай), пашырэнне ў другой палове XVI ст. новай літаратурнай нормы – верхненямецкай.

Але чаму Вялікія князі Літоўскія ў зносінах з Рыгай паслугоўваліся сярэдненямецкай мовай? Тут трэба прыгадаць асаблівую ролю ў фармаванні нямецкай нацыянальнай літаратурнай мовы, якую выканалі Майсенскае (Саксонскае) Курфюрства. У перыяд свайго палітычнага ўздыму ў XV ст. яно аб’яднала пад уладаю Ветынаў асноўныя тэрыторыі сярэдняга Ўсходу Германіі – Верхнюю Саксонію (да межаў Брандэнбурга) з большай часткай Цюрынгіі. У XV—XVI ст. Саксонія вылучалася як адзін з найбольш развітых рэгіёнаў Германіі, у тым ліку і ў галінах культуры ды адукацыі. Але для

²¹ Гл.: *Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы* / Пад рэд. Р. Г. Аванэсава. Ч. 1. Мн., 1961. С. 34—47.

²² Гл. агляд: Енш Г. “Polonica” в Рижском городском государственном архиве // *Ученые записки Института славяноведения*. Т. II, 1950. С. 311—325.

²³ Жирмунский В. М. *История немецкого языка*. М., 1965. С. 84—85.

моўнай гісторыі важна таксама тое, што ўсходнесярэдненямецкі дыялект так званых “саксонскіх зямель”²⁴ аб’яднаў у выніку працэсу каланізацыі шэраг асаблівасцяў сярэдненямецкага з паўднёва-(верхне)нямецкім і часткова з паўночна-(ніжне)нямецкім. Такім чынам, усходнесярэдненямецкі дыялект стаўся як бы пасярэднікам паміж дыялектамі Поўдня і Поўначы Германіі ўжо з XIV ст.²⁵ Калі яшчэ дадаць тут высокую справаводчую традыцыю Майсенскага Курфюрства, то робіцца зразумелым, чаму ў канцылярыі Вялікіх князёў Літоўскіх арыентаваліся на сярэдненямецкую норму – як на найбольш універсальную для тагачаснай палітычна стракатай Германіі ды шматдыялектнай нямецкай мовы.

Як бачым, вывучэнне паходжання і развіцця архіўнага комплексу *Moscowitica—Ruthenica* патрабуе асвятлення цэлага шэрагу праблемаў з палітычнай гісторыі Балтыйскага і Цэнтральна-Ўсходне-Еўрапейскага рэгіёнаў, а таксама ставіць разнастайныя сацыякультурныя пытанні. Але менавіта ўлік гэтых асаблівасцяў спрыяе выяўленню і каментаванню Віцебска-Рыжскіх актаў у названым архіўным комплексе.

²⁴ Верхнесаксонскія (Майсенскага Курфюрства) гаворкі, якія ў дыялектным сэнсе з’яўляюцца сярэдненямецкімі, трэба адрозніваць ад ніжнесаксонскіх, якія належаць да ніжненямецкіх. Былая Майсенская марка на каланізаванай тэрыторыі лужыцкіх сорбаў атрымала назву Верхняй Саксоніі ў адрозненне ад даўніх саксонскіх зямель на Паўночным-Захадзе Германіі (Ніжняй Саксоніі).

²⁵ Жирмунский В. М. *История немецкого языка*. С. 70—71.

ПРЫНЦЫПЫ ПУБЛІКАЦЫІ КІРЫЛІЧНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

Пры падрыхтоўцы дакументаў да выдання перад археографам заўжды паўстае праблема выбару прынцыпаў іх публікацыі. Што важней – максімальна адэкватная перадача арыгіналу выдавецкім спосабам ці чытабельнасць зместу дакумента?

Калі пайсці цалкам па адаптацыйнаму шляху, г. з. наўмыснага спрашчэння тэксту, то многія рэаліі мовы і індывідуальныя асаблівасці складальніка тэксту знікнуць для чытача. Усё гэта тычыцца старажытных кірыліцкіх літараў, што выйшлі з ужытку; скаротаў; надрадковых (дыякрытычных) знакаў; знакаў пунктуацыі, правілы расстаноўкі якіх не супадаюць з сучаснымі. Гэта праўда, што некаторым дыякрытыкам сёння мы не заўжды можам даць дакладную і бяспрэчную лінгвістычную інтэрпрэтацыю. Таму часта ўжыванне такіх знакаў тлумачыцца імкненнем упрыгожыць пісьмо¹, або ўказваецца, што гэтыя знакі не мелі гукавога значэння і пісаліся па традыцыі². Тры віды націску (оѣіа, варіа, облече(н)наа) былі чужымі для царкоўнаславянскай і жывых гутарковых моваў ды запазычаны з грэцкіх граматык. Лаўрэнці Зізаній, замацоўваючы іх ў сваёй “Граматыцы славенскай”, быў вымушаны досыць багата месца выдзяляць для фармулявання (штучных) правілаў ужывання такіх знакаў³. У такім разе тым больш важна захаваць для ўважлівага і кваліфікаванага чытача ўсе асаблівасці старажытнага тэксту, якія ілюструюць не толькі сістэматычныя моўныя правілы, але і прыносяць канкрэтныя рысы ў псіха-эмацыйны партрэт стваральніка дакумента.

Гэта ж тычыцца і старажытных (дублетных і не толькі) кірылічных літараў. Між тым, улік тых жа дублетных літараў дазваляе гісторыкам мовы аналізаваць развіццё гукавай сістэмы. Найноўшая археографічная практыка паступова замацоўвае традыцыю ўжывання ўсіх кірылічных літараў⁴. Менавіта паводле гэтых прынцыпаў публікуюцца матэрыялы Метрыкі ва Украіне⁵ і ў Беларусі⁶.

¹ Прыгодзіч М. Р., Ціванова Г. К. *Старабеларускі лексікон*. Падручны перакладны слоўнік. Мн., 1997. С. 170.

² *Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы*. Ч. I. Мн., 1961. С. 4.

³ Німчук В. В. Систематичний підручник церковнослов'янської мови „Грамматика словенська” Л. Зізанія // Лаврентій Зізаній. *Грамматика словенська* / Підготовка факсимального видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1980. С. 31.

⁴ Між іншым, захоўваць літары, якія выйшлі з ужытку, прапаноўвалася для арыгінальных граматаў XIV—XVI ст. і кнігаў Метрыкі першай паловы XVI ст. яшчэ ў Метадычных рэкамендацыях па выданню Метрыкі ВКЛ, гл.: *Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики* / Сост. А. Л. Хорощкевич, С. М. Каштанов. Вильнюс, 1985. С. 45.

⁵ *Руська (Волинська) Метрика. Книга за 1652—1673 pp.* / Підготував до друку Петро Кулаковський. Острог–Варшава–Москва, 1999 (Monumenta Historica Res Gestas Europae Orientalis Illustrantia. Fontes XV–XVII saec. Vol. V).

Зусім рэальны змест маюць таксама цітлы, пры дапамозе якіх пазначалася скарочанае напісанне слова. Пры гэтым звычайна апускаліся літары, якія абазначалі галосныя гукі. Важнае значэнне ўлік цітлаў мае для разумення эвалюцыі **ѣ** (ёр) і **ь** (ер). Сустрэкаюцца выпадкі, калі цітлы ўжываюцца без моўнага значэння, і ў такім выпадку яны з'яўляюцца толькі элементам упрыгожання: **пайномъ**, **рыцѣремъ** (дакумент № 6). Гэтыя назіранні прымусілі публікатара адмовіцца ад ранейшых рэкамендацый не паказваць цітлы. Пры гэтым трэба ўлічваць, што такія вынасныя літары, як **д**, **ж**, **з**, **р**, **т** былі цітлападобнымі і маглі самі выконваць функцыі цітлаў. У такіх выпадках цітлы ў тэксце не прастаўляюцца.

У тэкстах віцебскіх актаў сустракаюцца цітлы ў выглядзе круглявай альбо двухскатнай дужкі. Гэтыя асаблівасці абумоўліваюцца ў каментарыях да дакументаў, але па тэхнічных прычынах знак цітла ў публікацыі стандартны (").

Найбольш адэкватны арыгіналу варыянт перадачы тэксту крыніцы, які мы назавем *Лінгвістычным варыянтам*, не прадугледжвае разбіўку тэксту на сказы і расстаноўку сучасных знакаў пунктуацыі⁷. Але ж падзел на словы неабходны. Безумоўна, перадача старажытнага тэксту такім метадам адбываецца машыннымі сродкамі і з захаваннем пэўнай умоўнасці (стандартызаванасці) ў адлюстраванні старажытных знакаў. Менавіта з-за тэхнічных праблемаў кропка над літарай у арыгінале пазначаецца ў нашым тэксце справа ўверсе ад літары. Улік гэтага правіла не перашкодзіць дакладнаму разуменню ўсіх знакаў у лінгвістычным варыянце перадачы тэксту. Часам мне падаецца, што найбольш спрошчаныя варыянты перадачы тэксту распрацоўваліся ў эпоху, калі камп'ютарныя тэхналогіі не былі даступнымі. Ці ж варта сёння адкідаць гэтыя новыя магчымасці?

Яшчэ адзін важны аргумент на карысць лінгвістычнай версіі – аналізуючы кірылічныя дакументы Віцебска XIII—XVII ст., мы маем справу з вынікам дзейнасці адной канцылярыі, канцылярыі аднаго гораду на працягу пяці стагоддзяў. Да таго ж, нашаму аналізу падлягаюць арыгіналы, а не пазнейшыя копіі. Падаецца вельмі заманлівай магчымасць пабудовы схемы эвалюцыі старабеларускага пісьма ў Віцебску з улікам характэрных прыёмаў арганізацыі тэксту і яго ўпрыгожвання, з вызначэннем індыўдуальных асаблівасцяў пісараў і дзякаў, а таксама іх ідэнтыфікацыя. Якія старонкі гісторыі гарадской цывілізацыі Беларусі яшчэ чакаюць нас наперадзе? Прынамсі, я не сумняваюся, што нам удалася напаткаць, як тое вызначыла беларускі філолаг Алена Яскевіч, пачуццё моўнай Радзімы⁸.

⁶ *Перепіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1* / Падрыхтавалі А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч; НАН Беларусі, Інстытут гісторыі. Мн., 2003.

⁷ Прывядзем прыклады такіх беларускіх публікацый: *Хрэстаматыя на гісторыі беларускай мовы*. Ч. I. Мн., 1961; Свяжынскі У. М. *“Гістарычныя запіскі” Ф. Еўлашоўскага*. Мн., 1990.

⁸ Яскевіч А. Пачуццё моўнай радзімы // *Старабеларускія лексіконы*: («Лексісць съ толкованіемъ словенскіхъ мовъ просто», «Лексіс...» Л. Зізанія, «Синонима

Але трэба прызнаць – лінгвістычны варыянт, пры ўсёй яго культурна-гістарычнай самакаштоўнасці, не з’яўляецца самым простым у разуменні для сучаснага чытача і абмяжоўвае кола спажываўцоў гістарычнай інфармацыі. Такім чынам, адаптаваны варыянт перадачы тэксту па-ранейшаму застаецца актуальным. Менавіта таму пасля дыскусій па абмеркаванні рукапісу працы, якія тычыліся пераважна прынцыпаў публікацыі, умацавалася меркаванне патрэбы своеасаблівага перакладу да тэксту, перададзенага паводле лінгвістычных прынцыпаў. Такім чынам, правілы *Адаптаванага варыянту публікацыі тэксту*, якія ў аснове сваёй адпавядаюць рэкамендацыям па публікацыі кірылічных дакументаў⁹, наступныя:

- тэкст падзяляецца на словы і сказы, пунктуацыя расстаўляецца паводле сучасных правілаў беларускай мовы;
- захоўваюцца ўсе старажытныя літары;
- скарачэнні раскрываюцца, устаўленыя ў такіх выпадках літары падаюцца ў круглых дужках ();
- літары ці словы, рэканструяваныя публікатарам у тэксце дакумента, падаюцца ў квадратных дужках [];
- вынасныя літары ўстаўляюцца ў радок, але курсівам;
- ў дакументах XVI—XVII ст. знак *ʹ*, *ʹ*, *ʹ* (“паерык”), які пішацца над радком і пасля галоснай у пачатку, у сярэдзіне і на канцы слова паслядоўна ўжываецца для пазначэння гука “*ʹ*” (йот), перадаецца праз курсіўную літару «*ʹ*»¹⁰;
- цітлы не перадаюцца;

славеноросская») / Укладанне, рэканструкцыя, сучаснае правапісна-графічнае ўпарадкаванне тэкстаў, прадмова, пасляслоўе і каментарыі Алены А. Яскевіч. Мн., 1992. С. 150—173.

⁹ *Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики* / Сост. А. Л. Хорошкевич и С. М. Каштанов. Вильнюс, 1985; *Передача текстів документів і пам’яток: Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної нарады (квітень 1990 р.)* / Підг. У. Єдлінська та В. Страшко. Київ, 1990; Страшко В. *Правила передачі тексту кириличних документів XVI—XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект)*. Київ, 1992; Каштанов С. М. *Актовая археография*. М., 1998; *Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII—XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага)* / Аўт.-склад. А. І. Груша. Мн., 2003.

¹⁰ Апошнім часам “паерык”, яго гукавое значэнне ды правілы перадачы пры публікацыі аказаліся ў цэнтры дыскусіі, гл.: Введение // *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522—1530): 4-oji Teismų bylą knyga* (XVI a. rabaigos kopija) / Spaudai parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. Vilnius, 1997. P. CXLIII, спасылка 165; Тимченко Т., Лифшиц А. К вопросу об издании Литовской Метрики // *Новости Литовской Метрики*. № 6, 2002. Вильнюс, 2003. С. 45; Дзярновіч А. Да партрэта літары «*ʹ*» у Метрыцы ВКЛ // *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага*. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі. Мінск, 11 лістапада 2003 г. (у друку).

- манархічныя тытулы (Кароль, Вялікі князь), а таксама геаграфічныя элементы афіцыйных тытулаў (напр., ваявода Віцебскі) пішуцца з вялікай літары.

Ва ўсіх версіях публікацыі (лінгвістычнай і адаптаванай) канец радка пазначаецца вертыкальнай рыскай |, канец старонкі – дзвюма рыскамі ||. Загалоўкі публікатара да дакументаў і легенды ў раздзеле *Тэксты дакументаў* падаюцца курсівам. У легендзе змяшчаецца інфармацыя пра сігнатуру арыгінала, звесткі пра ранейшыя публікацыі дакумента і яго рэгестаў. Захавана архіўная нумарацыя старонак дакументаў.

У *Каментарыях*, якія выдзеленыя ў асобны блок, даецца кароткае апісанне прыкмет рукапісу з адзначэннем паметак і надпісаў; сцісла характарызуецца асаблівасці мовы і пісьма дакумента; аналізуецца актавы пратакол. Таксама даецца абгрунтаванне датавання і, па меры магчымасці, гістарычныя каментарыі, у якіх аналізуецца факталагічны матэрыял, прыведзены ў крыніцы, канкрэтызуюцца звесткі пра асобаў і робіцца гісторыка-геаграфічная ідэнтыфікацыя, даюцца тлумачэнні па гістарычнай метралогіі, увогуле тлумачацца цяжкія для разумення часткі тэксту.

Вынікі скразнога моўнага і фармулярнага аналізу будуць абагульненыя пры завяршэнні праекту і апублікаваны асобным выпускам, як і падрабязныя палеаграфічныя апісанні.

Пакуль што папярэдне можна адзначыць наступную асаблівасць актавага пратаколу ў канцылярыі Віцебска ў сярэдзіне XVI ст. – адбываецца знікненне інтытуляцыі ў пачатку тэксту (вызначэнне асобы, ад якой сыходзіць дакумент), затое пачынае выкарыстоўвацца субскрыпцыя ў канцы дакумента (формула, што выяўляе сутнасць сведчання), якая раней адсутнічала.

Пры ўсёй апраўданасці прапанаванай схемы публікацыі Віцебска-Рыжскіх актаў XIII—XVII ст. як комплексу арыгінальных дакументаў, створаных на працягу доўгага перыяду, трэба прызнаць, што адначасовае выкарыстанне лінгвістычнага і адаптаванага, альбо толькі лінгвістычнага метадаў выдання крыніцаў не можа быць выкарыстана для публікацыі кнігаў Метрыкі ВКЛ. Апошнія з’яўляюцца зборнікамі дакументаў, створанымі на працягу значна меншага перыяду часу, чым Віцебска-Рыжскія акты. Да таго ж, матэрыялы Метрыкі ВКЛ другой паловы XV—XVI ст. вядомыя нам практычна цалкам паводле копій канца XVI — пачатку XVII ст. і асаблівасці мовы ці почырку гэтых кніг-копій сапраўды можна ахарактарызаваць у каментарыях.

ТЭКСТЫ ДАКУМЕНТАЎ

№ 1. [1470]. [Віцебск]. – Ліст-насланне старасты Віцебскага і Мцэнскага Мікалая Няміравіча да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай ад імя Караля і Вялікага князя Казіміра прыслаць у Віцебск майстра для рамонту мураванай пабудовы (“склепъ вечаный оправити”) і з абмеркаваннем пытання аплаты працы.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 18. K., Nr. 268.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 18, № 268.

Рэзестр: LECUB 1—12, No 366, S. 201—202.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

+ **W**^T миколаа^ немировича старосты витебско^T и мце|нско^T пано^M вашеі мл^Tти
вси^M бѹрмистро^M ѹ ратманом^M | наше приятельство с разѹоумноженьемъ мл^Tти
ва|шеі · â тако^X милиі панове с пана наше^T приказань|емъ наwсвеценѹшаго
корола пишѹ мл^Tти вашеі | и^X ми панъ на^ш наwсвеценеішіѹ коро^T каза^T
послати | кѹ вашеі мл^Tти ижбы мл^Tть ваша та дла пана нашего | крола его
мл^Tти оу^дѹлали мистра wбравши такогo | на моѹ рѹки прислали што бы мѹ^T
оу витебску склепъ | вечаный wправити а то бы ваша мл^Tть не мешкаа^ | дла
пана наше^T наwсвеценѹшо^T корола оу^дѹлали и^Xбы борзѹи | его ваша мл^Tть
прислали â справѹ томѹ мистрѹ всю | подоімуа а w^H приѹхавши до пана
наше^T w том са | змови^T што маеть за свою работѹ заплатѹ взати а па^H | нашѹ
наwсвеценѹшіѹ кро^T ра^T емѹ заплатѹ дас тѹ | за то w што са коли съ е^го
мл^Tтью змови^T а то бы ваша | мл^Tть все оудѹлали на моѹ рѹки и на моѹ листъ ||

[адварот ліста]

+ пано^M вашеі мл^Tти вси^M бѹрмистро^M | и ратманомъ ризкимъ ||

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

+ **Ут** Миколаа Немировича, старосты Витебскол(о) и Мце|нскол(о), паном вашей м(и)л(о)сти всим бѹрмистром и ратманом | наше приѣтельство с разѹмноженьемъ м(и)л(о)сти ва|шей. А також милии панове, с пана нашел(о) приказань|емъ, наосвещенѣшаго Корола, пишѹ м(и)л(о)сти вашей, | иж ми панъ наш, наосвещенѣишїи Корол, казал послати | кѹ вашей м(и)л(о)сти, ижбы м(и)л(о)сть ваша та для пана нашего | К(о)рола его м(и)л(о)сти, оудѣлали мистра, вбравши такого, | на мои рѹки прислали, што бы мѣлоу Витебску склепъ | вечаныи шправити. А то бы ваша м(и)л(о)сть не мешкаа | для пана нашел(о), наосвещенѣшол(о) Корола, оудѣлали ижбы борзѣи, | его ваша м(и)л(о)сть прислали, а справѹ томѹ мистрѹ всю | подоимуа. А шн, приѣхавши до пана нашел(о), ш том са | змовит, што маеть за свою работѹ заплатѹ взати, а пан | нашъ наосвещенѣишїи К(о)рол рад емѹ заплатѹ дас тѹ, | за то, ш што са коли съ его м(и)л(о)стью змовит. А то бы ваша | м(и)л(о)сть все оудѣлали на мои рѹки и на мои листь. ||

[адварот листа]

+ Паном вашей м(и)л(о)сти всим бѹрмистром | и ратманомъ ризкимъ. ||

№ 2. [1520—1522], верасня 29. Віцебск. – Лист-насланне ваяводы Віцебскага і маршалка гаспадарскага Івана Багданавіча Сапегі да Рыжскай Гарадской Рады з падзякай за вяртанне з Рыгі віцебскага мешчаніна, які насуперак забаронам прадаваў непрыяцелю кальчугі ("панцири").

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 62.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 19, № 331—62.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

Вельмо^жны^м і о^патр^ьны^м пано^м пано^м і при^ятэле^м мои^м мили^м пано^м б^ур^мистро^м | і ра^дцам мѣста^а ри^ско^{го} ѿ ивана богдановича сопѣги во^еводы вите^бско^{го} марша^лка г^дра корола и^а великого кн^за е^го мл^чти жикгимо^вта | покло^н и^а при^азнь и^а зоро^ви и^а шастыи и^а все^го добро^{го} ро^змно^же^ни^и вашо^е | мл^чти при^ятэле^м мои^м мили^м ра^д бы^х на ко^жды^и чась слыша^т таке^ж шт^о | ваша

мл̄ть писали до насъ и^ж мѣщани^н г̄дра нашего корола и великого кн̄за єго
мл̄ти витеб̄ски" мимо заповедь в землю неп̄рият̄скѹю па^нцири | про^дава^т
и ваша мл̄ть єго пойма^вшы до насъ прислали ино мы | вашо" мл̄ти за то
велико дакъем̄ и хоче^м тую при^азнь вашо" мл̄ти те^ж | ѿдавати в^чо са
ко^лвѣ^к вашо" мл̄ти к на^м зда¹ и наперѣ^д жедаю^у ваше^е мл̄ти | жебы ваша
мл̄ть рачили до люде" г̄дра нашего витеб̄ских ласка^вы бы^т и ни | в чом бы
ваша мл̄ть не допущали кри^вдѣ дѣлати а^естли^бы которы" про^вини^т ваша
бы мл̄ть рачили пой^ма^вшы до насъ слати мы и^х во^ллу^т | на^ки г̄дра нашего
бѣде^м карати² а с ты^м ваше^е мл̄ти при^ателеи^и | мои^х ласце^е са
поруча^м п(и)са^н з витеб̄скѹ се^ткѹ | дн̄ь ||

[адварот ліста]

Вельмо^жны^м и ѿпатр̄ным паном^м паном^м и при^ателе^м мои^м милы^м па^тру вои^тѣ
и паном^м бурми^стро^м и радца^м мѣста ризско^{го} |

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

Вельможным и ѿпатр̄ным паном, паном и при^ателе^м моим милым,
паном бурми^стро^м | и радца^м мѣста Ризского, ѿт Ивана Богдановича Сопѣги,
воеводы Витеб̄ского маршалка г(о)с(по)д(а)ра Корола и Великого кн(я)за его
м(и)л(о)сти Жикгимонта, | поклон, и при^азнь, и здорови, и щастьи, и всего
доброго розмножени^и ваше^е | м(и)л(о)сти, при^ателе^й моих милых рад бых на
кожды^й [ч]асъ слышал. Такеж што | ваша м(и)л(о)сть писали до насъ, иж
мѣщани^н г(о)с(по)д(а)ра нашего Корола и Великого кн(я)за его м(и)л(о)сти
витеб̄ский, мимо заповедь в землю неп̄риятелскѹю па^нцири | продавал и ваша
м(и)л(о)сть его пойма^вшы до насъ прислали. Ино мы | вашо^й мл̄ти за то
велико дакъем̄ и хоче^м тую при^азнь вашо^й мл̄ти те^ж | ѿдавати, в чом са

¹ Так у тэксце.

² Далей водступ у радку.

³ Далей водступ у радку.

колвек вашой м(и)л(о)сти к нам зда⁴. И наперед жедаю ваше м(и)л(о)сти, | жебы ваша м(и)л(о)сть рачили до людей г(о)с(по)д(а)ра нашего витебских ласкавы быт, и ни | в чом бы ваша м(и)л(о)сть не допущали кривды дѣлати. А естли бы который про|винил, ваша бы м(и)л(о)сть рачили, поймавши, до насъ слати. Мы их водпуг | нашки г(о)с(по)д(а)ра нашего бѹдем карати.⁵ А с тым ваше м(и)л(о)сти приятелеи | моих ласце са поручам.⁶ П(и)сан з Витебскѹ сѣн(тября) 29 | д(е)нь. ||

[адварот ліста]

Вельможным и ѡпатрным паном паном и приятелем моим милым пану воитѹ, и паном бѹрмистром, и радцам мѣста Ризского. |

№ 3. 1558, чэрвеня 18. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў (“ратманомъ и справцомъ”) Рыгі [бурмістру] Юргену Падэлю (Юри Подъле), ратманам Гансу Бутэ (Ганусѹ Бѹ[тте]) і Гансу Збаку (Ганусу Збаку) з інфармаваннем пра пашкоджанне старых віцебскіх вагаў, пра накіраванне ў Рыгу мешчаніна Юркі Гутаравіча (Юрѹка Гуторовича) з новымі вагамі і з просьбай прывядзення гэтых вагаў да рыжскай шкалы.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 141.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 19, № 409—141.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Моѹ ласкавы^и панове ты · мѣ писаньѣмъ мои^и доброгo · | здоро^{во}ѹ вѣ^и вѣ^и навежамъ в которомъ здоро^{во}ѹ и · вашу мл^{ти} · | мои хъ пановъ ра^и панѣ боже здраво а щастли^{во} хо · вать по^{ле} воли и · прозбы^и ваше^и мл^{ти} ку пану · | богу а · ѹ · будѹчи ѹ · ко суседь и · приѹ · те^и · вашеѹ · | мл^{ти} всего добраго а · справе^и ливаго

⁴ Так у тэксце.

⁵ Далей водступ у радку.

⁶ Далей водступ у радку.

Ѹслугавать · | хочу ваше̇ и̇ мл̇ти такъ много ꙗко собе самъ | при томъ моѹ
 ласкавы^н панове Ѹбачили е̇смо | речъ прешко^дливу месту вите̇скому его
 кроле̇ско^е̇ | мл̇ти и^ж вага стара^а̇ вите̇ска^а̇ котора^а̇ ѿ | давныхъ часовъ
 направена е̇сть зме̇шела и̇ в томъ | купцомъ вите̇скимъ велика^а̇ шкода са
 дееть | дла чого купцы вите̇скиѹ зволивши са вси Ѹмысли^{нн} | накладомъ
 своимъ вагу новую̇ а̇ справе^дливую̇ вчи^нити котора^а̇ бы̇ ровна бы̇ла з
 вагою̇ ваше^и̇ мл̇ти | ры^зскою ꙗко скалы̇ такъ и̇ колоколы^н ꙗко^ж Ѹси̇ |
 купцы вите̇ски^е̇ просили ма за то жебы̇ · ꙗ̇ | в томъ сла̇ и̇ писа̇ до ваше^и̇
 мл̇ти где^ж ꙗ̇ пре^дстерегаю̇чи шкоды^н места вите̇ского̇ · ѹ будѸчи на то^т часъ
 ꙗко посре^днимъ члѣкомъ воито^м | вите̇скимъ Ѹмыслене послаломъ до вѣ
 мещани^нна вите̇ского пана ю^рка гуторовича вѣ за то | просачи ѹ чоломъ
 бью̇чи рачте ваше̇ мл̇ть дла | прозбы мое̇е̇ то Ѹчинити и̇ тому мещанину |
 вите̇скому па^ну ю^рку гуторовичу позволить ми^стра доброго Ѹмовити на то
 жебы^н вны^н || [2] мистръ ваше̇ мл̇ти с которымъ Ѹмова будетъ | вчинена ваги
 ѹ колоколы^н равны^н а справедливы^н | Ѹчини^н такъ ꙗко Ѹ вѣ есть Ѹ̇ месте
 ризкомъ | што ꙗ̇ выдачи таковѸю̇ ласку вѣ мои̇ хъ па^но̇ буду винѣ̇ такими
 ж ре̇ми пристойны̇ми | ꙗ̇ справедливы̇ми заслугова^{нн} · ꙗко своѹмъ | велики^н
 добродее̇мъ · за ты̇мъ са до ваше^и̇ | мл̇ти давамъ Ѹ ласкова баче̇не не ра̇че
 ма | вѣ ѿпустить · писа̇ Ѹ вите̇ску по^д ле^т бо^жа | нароженыа̇ ꙗ̇ ф̇ нн̇ м̇ца ию̇
 и̇ д̇на |

⁷на всемъ повольны^н воить вите̇ски^н | стефа̇
 тимофе̇ви̇ лускина ни^зко чло^м бье^т | ∞⁸ ||

[адварот ліста]⁹

Вемо̇^жнымъ · а мне ласка^вымъ · паномъ · ратма̇^номъ · и справцомъ · места |
 ризского · пану · ю^ри по^дд̇е̇ · а̇ па^ну · ганусѸ · бѸ |

¹⁰ · а̇ пану ганусу зба^ку ма да^н быти |

⁷ Тэкст размешчаны з сяредзіна радка.

⁸ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

⁹ Старая нумарацыя – 2.

[1]

Мои ласкавыи панове, тымъ писаньемъ моимъ здорова | здорова
в(ашей) м(илости) навежамъ, в которомъ здорови вашу м(и)л(о)сть, | моихъ
пановъ рач(тѣ) панѣ Боже здорово а щастливо хо|вать подлѣ воли и прозбыи
вашеи м(и)л(о)сти ку пану | Богу. А ꙗ, будѣчи ꙗко сусѣдъ и приѣтелъ вашей |
м(и)л(о)сти, всего добраго а справедливаго ѡслугавать | хочу вашей
м(и)л(о)сти такъ много, ꙗко собе самъ. | При томъ, мои ласкавыи панове,
ѡбачили есмо | рѣчь прешкодливу мѣсту Витебскому ꙗго к(о)ролевское |
м(и)л(о)сти, иж вага старѣа витебскѣа, которѣа ѡт | давныхъ часовъ
направѣна естъ, змѣншѣла, и в томъ | купцомъ витебскимъ великаѣа шкода са
дѣеть. | Дла чого купцы витебскіи, зволивши са вси, ѡмыслили | накладомъ
своимъ вагу новую а справедливую вчи|нити, которѣа бы равна была з вагою
вашеи м(и)л(о)сти | рызскою, ꙗко скалыи, такъ и колоколыи. ꙗкож ѡси |
купцы витебскіе просили ма за то, жебы ꙗ | в томъ слал и писал до вашей
м(и)л(о)сти, гдеж ꙗ прѣ|стерѣгаючи шкодыи мѣста Витебского, и будѣчи на
тот часъ ꙗко посрединимъ ч(о)л(о)в(ѣ)комъ, воитом | Витебскимъ, ѡмыслѣне
послаломъ до в(ашеи) м(илости) мѣщани|на витебского пана Юрка
Гуторовича, в(ашеи) м(илости) за то | просачи и чоломъ бѣючи, рачтѣ вашѣ
м(и)л(о)сть дла | прозбы моеѣ то ѡчинити и тому мѣщанину | витебскому пану
Юрку Гуторовичу позволити ми|стра здороваго ѡмовити, на то, жебыи ѡныи ||
[2] мистръ вашей м(и)л(о)сти, с которымъ ѡмова будѣтъ | вчинѣна, ваги и
колоколыи равныи, а справедливыи | ѡчинил такъ, ꙗко ѡ в(ашеи) м(илости)
есть ѡ мѣстѣ Ризкомъ. | Што ꙗ, выдачи таковоѡ ласку в(ашеи) м(илости),
моихъ па|нов, буду винѣн такими ж рѣчи пристоинными | а справедливыми
заслуговати, ꙗко своимъ | великимъ добродѣемъ. За тымъ са до вашей |
м(и)л(о)сти давамъ ѡ ласкова бачѣнѣ, не рачтѣ ма | в(ашеи) м(илости)

¹⁰ Гэты радок пачынаецца з водступам управа.

впустить. Писан ъ Витебску под лет(а) Божя | нароженья 1558 м(ε)с(ε)ца
июн(ѡ) 18 дна. |

¹¹На всемъ повольный воить Витебский | Стефан Тимофеевич Лускина
низко ч(о)лом бьет. | ∞¹² ||

[адварот листа]¹³

Вє(л)можнымъ, а мнє ласка|вымъ паномъ ратма|номъ и справцомъ
мєста | Ризского пану Юри По|длє, а пану Ганусѡ Бѡ[ттє], | ¹⁴а пану Ганусу
Зба|ку ма(ε) дан быти. |

*№4. 1559, лiпеня 8. Вiцебск. – Лiст-насланне вoйтa Вiцебска Стєфана
Цiмафеевiча Лускiны да Рыжскай Гарадскай Рaды з прoсьбай выверыць
новыя вiцебскiя вагi паводле рыжскага ўзору ды перaправiць iх праз
Дынабург (Нєвгiнь) у Вiцебск за кошт вiцяблянaў.*

Арыгiнал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 144.

Мiкрафiльм: LVIA, MKF-2, Арураѡ 19, № 412—144.

Лiнгвiстычны варыянт публiкацыi тэксту

[1]

Ѳчтiвє врожє^ннымъ а до^рє впатрєны^м пно^м синато^м ратма|ном бу^рмiстромъ
ѡ радцамъ мєста ры^сского мы бѡдѡчи | сусєди а^и звыклыє^и приѡтели
справую^и чиса купє^иствомъ | з ва^шєю^и мл^цти з да^вны^х часо^в тымъ писа^нємъ
нашимъ | вѡм поздоровлає^и мъ в которомъ пнє бѡжє ра^ч вѡм ща^тли|вє ѡ здорово
хова^т напроти^в того нєпри^иѡтєла вшє | мл^цти · |

Притомъ на^м зы^чливє ласковыє^и пановє ѡкомъ пєрвє^и сєго | писа^нѡ до вашєє^и
мл^цти просачи в^шу м^л и^ж бы^хмо могли | за накладо^м своiмъ в мєстє вѡм

¹¹ Тэкст размєшчаны з сярэдзiна радка.

¹² Пазначєннє канца тэксту, т. зв. “васьмєрка”.

¹³ Старая нумарацыя – 2.

¹⁴ Гэты радок пачынаецца з водступам управа.

ры³ском вагу справити | до за^Мку и́ места г^{с̄}дра н̄шого собе до вите^{с̄}ска
которыѣ^ѣ писа^{н̄}ѣ наше ^{в̄}м рачили Ѹчтивѣ принати ѹ ва^гу | тую справити
котора^а таа ва^га направѣ на^а | к намъ до вите^{с̄}ска еще потребуѣ^Т и^жбы была
спро|бована и сцелѣвана з вагою^ѣ ^{в̄}м ры³скою^ѣ а к тому | з риги и зъ не^{в̄}гини
же была до^{с̄}рово^{н̄}ѣ пропуцона за | што мы ва^шу м^{н̄} проси^{м̄} а^ѣко свои^х
велики^{х̄} добродѣ^{в̄} | ра^чте ^{в̄}м коза^т тую^ѣ ва^ру намъ направеную Ѹ ва^жни|цы
своѣ^н до^{с̄}ре спробовати и сцелѣвати за нашим на|кладомъ и те^ж листь сво^н
ра^чте ^{в̄}м писа^т и^жбы та^а | вага пропуцона была в не^{в̄}гини которую тую^ѣ
при|а^знь ^{в̄}м буде^М Ѹметъ заслугова^т ^{в̄}м такими ^ж ре^чми присто^нными по^дле
спра^вы нашое^ѣ сусе^лское^ѣ || [2] заты^М са дае^{м̄} на до^{с̄}роѣ баче^{н̄}ѣ ^{в̄}м наши^х
до^{с̄}родѣевъ | да^{н̄} з вите^{с̄}ска ле^т бо^ж наро^ж а̄ ф̄ н̄ѣ м̄ца ю^{н̄} и | д̄на |

¹⁵ Приа^ѣте^{н̄} ^{в̄}м вои^т вите^{с̄}ски^н стефа^{н̄} | тимофее^ѣ ви^ч
лускина и меша|не вите^{с̄}скиѣ ||

[адварот ліста]

Ѹчтивѣ врожоннымъ · | а добре шпатреннымъ | п̄номъ синато^М ра^т|маномъ
бу^рмистромъ | ѹ ра^дцамъ места ры³ско^т | те^{н̄} лис^т ма да^{н̄} быть ||

Адаптованы варыянт публікацѣи тѣксту

[1]

Ѹчтивѣ вроже^ннымъ, а добре шпатреным п(а)ном синато(ро)м,
ратма|ном, бур^мистромъ, и радцамъ места Рыжского. Мы, бѸдѸчи | сусѣди, а
звыклыѣ приятѣли, справуючиса купецствомъ | з вашею м(и)л(о)сти з давных
часов, тымъ писа^нѣмъ нашимъ | в(ашу) м(илость) поздоровлаемъ, в которомъ
п(а)не Б(о)же ра^ч(те) в(ашу) м(илость) щасли|ве, а здорово ховат напротив
того неприятѣла в(а)ше(ѣ) | м(и)л(о)сти. |

¹⁵ Надпис зроблены ѹ самым канцы старонкі, размешчаны з сярэдзіна радка.

Притомъ, намъ зычливѣ ласковыѣ панове, ꙗкомъ первей сего | писал до
вашеѣ м(и)л(о)сти, просачи в(а)шу м(и)л(о)сть, и ж быхмо могли | за накладом
своимъ в мѣстѣ в(ашеѣ) м(илости) Рызском вагу справити | до замку и мѣста
г(о)с(по)д(а)ра н(а)шого собе до Витебска. Которыѣ писае наше в(ашеѣ)
м(илости) рачили ꙗчтивѣ принати и вагу | тую справити, котораа таа вага
направенаа | к намъ до Витебска, еще потребуѣт, и жбы была спро|бована и
сцѣлевана з вагою в(ашеѣ) м(илости) рызскою. А к тому | з Риги и зъ
Невгини же(бы) была доброволе пропущона, за | што мы вашу м(и)л(о)сть
просим, ꙗко своихъ великихъ добродеев, | рачте в(аша) м(илость) козат тую
вагу, намъ направленую, ꙗ важни|цы своеѣ добре спробовати и сцѣлевати за
нашим на|кладомъ. И теж листъ свой рачте в(аша) м(илость) писат, и жбы таа
| вага пропущона была в Невгини. Которую тую при|казъ в(ашеѣ) м(илости)
будем ꙗметъ заслуговат в(ашеѣ) м(илости) такими ж рѣчи пристойными,
подле справы нашеѣ сусѣдскоѣ. || [2]Затым са даемъ на доброе бачене в(ашеѣ)
м(илости) нашихъ добродеевъ. | Дан з Витебска лет(а) Бож(его) нарож(ена)
1559 м(ѣ)с(ѣ)ца (и)юл(а) 8 | дна. |

¹⁶Приател в(ашеѣ) м(илости) воит Витебский Стефан | Тимофеевич
Лускина и мѣща|не витебские. ||

[адварот листа]

ꙗчтивѣ врожонимъ, | а добре впатренымъ | п(а)номъ синато(ро)м,
рад|маномъ, бурмистромъ | и радцамъ мѣста Рызскол(о) | теѣ лист ма дан
быть. ||

№ 5. [1559], жніўня 18. Віцебск. – Лист-насланне войта Віцебска
Стэфана Цімафеевіча [Лускіны] да Рыжскай Гарадской Рады з
інфармацыяй пра тое, што новыя віцебскія вагі віцебскім мешчанінам
Юркам Гутаравічам з дапамогаю рыжскага службоўца Каспара (Касьпора

¹⁶ Надпіс зроблены ў самым канцы старонкі, размешчаны з сярэдзіна радка.

ЙкѸбовича) ужо вывераныя паводле рыжскай шкалы, і з просьбай даслаць з Рыгі ў Дынабург (Невгинь) ліст, каб гэтыя вагі былі там бесперашкодна прапушчаныя.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 145.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 19, № 413—145.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Мои ласковые^ панове Ѹда^вши слѸжбы свои во ^всемъ пово^лным | вше^н мл^цти
мои^м пано^м ты^м писа^немъ мои^м до^браго здоро^вѧ вше^н | мл^цти навежа^м в
которомъ п^на бже ра^ч вшу мл^цть ща^ли|ве и фо^ртѸнливѧ ховати по^дле про^збы^н
вше^н мл^цти кѸ п^ну | б^гу гдеж ѧ будучи ѧко пра^вдивы^н приа^те^л вше^н мл^цти
все^л | до^браго а справе^лливо^г ѸслѸговати и сприяти хочу та^кже рѣ^чми |
пристоинными кѸ пожи^тку вше^н мл^цти ме^сскому притомъ | мо^л ласковые^ п^нве
штомъ пе^рве сего писа^л до вше^н мл^цти | ли^{ст} мо^л чере^з мещанина вите^бска^г п^на
ю^рѧ гуторовича проса|чи и ч^лмъ бьючи вамъ п^номъ раде ратѸши вше^н мл^цти
ри^зско^е^ и^жбы вша мл^цть рачили по^зволити на^м в месте ри^зко^м | Ѹпросити
ѧкого до^браго п^на и^ж бы в^н на^м мистра доброго | змови^л которы^н бы на^м ваги
ѧко шалы та^к и колоколы^ спра|ве^лливы^е^ вчини^л та^к ѧко Ѹ месте вше^н мл^цти
ри^зскомъ где^ж | вша мл^цть ѧко п^нве ѧ ласковы^е^ до^бры^е^ приа^тели н^нши того |
на^м по^зволити рачили Ѹ за по^зволе^немъ вше^н мл^цти па^н ю^рка гудо|рови^ч на тую
спра^ву Ѹпросил п^на ка^кпора ѧ кѸбовича спра^вца | места ри^зского которы^н ты^е^
ваги ѧко колоколы такъ | Ѹ шалы вжо де^н е^сть направены^н до^бре нижли де^н
еще бе^з ве|домости вше^н мл^цти вси^х п^нв^ь рады ри^зско^е^ вны^е ваги | нши
новы^е^ скалы Ѹ колоколы^н несть зважены^н и ^зсцелеваны на скала^х вше^н
мл^цти ваги ризско^е^ · за што ѧ Ѹ по^вторѧ | вшѸ мл^цть мои^х ласковы^х п^нв^ь
покорне п^рошѸ ѧ ни^зко ч^лмъ | бью · рачите вша мл^цть по^зволити жебы ты^е^
ваги н^нши | новы^е^ скалы Ѹ колоколы^н были зважены^н и ^зсцелеваны ро^вны^н | зь
вагою вше^н мл^цти ри^зско^ю^ Ѹ рачили бы вша мл^цть листъ | свои дати зь риги
до не^вѧтини и^жбы тамъ были тыи || [2] ваги выпѸщоны · где ѧ слышачи
таковѸю до^брѸю приа^знь в^м | будѸ винѧ^н заслѸговати такими^ж рѣ^чми

пристоїными кѹ до̄рому | пожи^тку в̄ше^н мл̄ц̄ти мѣ^скомѹ â где бы са на то^т ча^с
в̄ше^с м̄л̄ц̄ти | што такого мо^тло трафи^т кѹ его кроле^вско^н мл̄ц̄ти пну мо^с мѹ
мл̄ц̄ти|вомѹ âбо ку ихъ мл̄ц̄ти п̄номъ раде є^го кроле^вско^н мл̄ц̄ти и та|кѣ^ж працы
своеє лютовати не бѹдѹ в потребах в̄ше^с м̄л̄ц̄ти | є^дно в̄ша мл̄ц̄ть рачите
писати до менѣ ꙗ^ко приа^тела | свое^го â затымъ са дава^м на ласкава баче^нс
в̄ше^н мл̄ц̄ти | п̄нвѹ мои^х ѹ вемъ и^ж ма в̄ша мл̄ц̄ть рачити ѡпѹстити | п(и)са^н ѹ
вите^скѹ м̄ца а^в гу^ст^т иї д̄на |

¹⁷Наме^нши^н слуга є^го кроле^вское мл̄ц̄ти | стефа^н
тимофеєви^ч вои^т вите^ски^н | ни^з ч^лмъ бѣѣтъ ||

[адварот ліста]

Велемо^жнымъ а^с мнѣ ласко|вым п̄номъ ра^тmano^м | бѹр^мистръ и в̄си^м |
спра^вцамъ ратѹши | мѣста ри^зского ма | да^н бы^т |

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Мои ласковые панове, ѹдавши слѹжбы свои во *всемъ поволным*, |
в(а)ше^й м(и)л(о)сти, моим паном, тым писанемъ моим *доброга здоровья*
в(а)ше^й | м(и)л(о)сти навежам, в которомъ п(а)на Б(о)же рач(тѣ) в(а)шу
м(и)л(о)сть щасли|ве и фортѹнливѣ ховати подле прозбы^й в(а)ше^с
м(и)л(о)сти кѹ п(а)ну | Б(о)лу. Гдѣж ꙗ, будучи ꙗко правдивы^й приа^тел
в(а)ше^с м(и)л(о)сти, все^л(о) | *доброга а справедливо*(о) ѹслѹговати и спригати
хочу, таже речми | *пристоинными кѹ пожилку в(а)ше^й м(и)л(о)сти*
мѣс(т)скому. Притомъ, | *мои ласковые п(а)н(о)ве*, што (я)мъ *перве сего писал*
до в(а)ше^с м(и)л(о)сти | *лист мой* через мещанина вите^бскал(о) п(а)на Ю^ра
Гуторовича, проса|чи и ч(о)л(о)мъ бѹючи вамъ, п(а)номъ Раде ратѹши
в(а)ше^с м(и)л(о)сти *ризское*, ижбы в(а)ша м(и)л(о)сть рачили *позволити нам*
в мѣсте *Рижом* | ѹпросити ꙗкого *доброга п(а)на*, ижбы *ѡн* нам мистра

¹⁷ Падпісана ў канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

добрѡго | змовил, которѡй бы нам ваги, ꙗко шалы, так и колоколы,
справѣдливѡе вчинил так, ꙗко ѡ месте в(а)шѣе м(и)л(о)сти Ризскомѣ. Гдѣ ж |
в(а)ша м(и)л(о)сть, ꙗко п(а)н(о)вѣ а ласковѡе, добрыѣ приѡтели н(а)ши, того |
нам позволить рачили, и за позволѣнемѣ в(а)шѣе м(и)л(о)сти пан Юрка
Гуто|рови ч на тую справу ѡпросил п(а)на Кастора Ёкѡбовича, справца | места
Ризского, которѡй тыѣ ваги, ꙗко колоколы, такъ | и шалы, вжо дѣѡ есть
направеныи добре, нижли дѣѡ еще без вѣ|домости в(а)шѣе м(и)л(о)сти, всех
п(а)н(о)вѣ Рады Ризское, ѡныѣ ваги, | н(а)ши новѡе, скалы и колоколыи,
нѣсть зъваженыи и зсцѣ|леваны на скалах в(а)шѣе м(и)л(о)сти ваги ризское. За
што ꙗ и повторѣ | в(а)шѡ м(и)л(о)сть, моих ласковых п(а)н(о)вѣ, покорне
прошѡ, а низко ч(о)л(о)мѣ | бью, рачите в(а)ша м(и)л(о)сть позволить, жебы
тыѣ ваги н(а)ши, | новѡе скалы и колоколыи были зваженыи и зсцѣлеваны,
ровныи | зъ вагою в(а)шѣе м(и)л(о)сти ризкою. И рачили бы в(а)ша
м(и)л(о)сть листь | свой дати зъ Риги до Нѣвгини, и жбы тамъ были тыи || [2]
ваги выпѡщоны. Гдѣ ꙗ, слышачи таковѡю добрѡю приѡзнь в(ашѣе) м(ило)сти),
| будѡ винѣн заслѡговати такими ж рѣчи пристойными кѡ доброму | пожитку
в(а)шѣѡ м(и)л(о)сти мѣс(т)комѡ. А гдѣ бы са на тот час ѡт в(а)шѣе
м(и)л(о)сти, | што такого молло трафит кѡ его К(о)ролевскоѡ м(и)л(о)сти,
п(а)ну моемѡ м(и)л(о)сти|вомѡ, або ку ихъ м(и)л(о)сти П(а)номѣ Раде его
К(о)ролевскоѡ м(и)л(о)сти, и та|кеж працы своеѣ лютовати не бѡдѡ в потребах
в(а)шѣе м(и)л(о)сти, | едно в(а)ша м(и)л(о)сть рачите писати до менѣ, ꙗко
приѡтела | своего. А затымѣ са давам на ласкава бачѣнѣ в(а)шѣѡ м(и)л(о)сти, |
п(а)н(о)вѣ моих, и вѣмѣ, и ж ма в(а)ша м(и)л(о)сть рачити ѡпѡститъ. | П(и)сан
ѡ Витебскѡ м(ѣ)с(ѣ)ца август(а) 18 дна. |

¹⁸Наменшиѡ слуга его к(о)ролевское м(и)л(о)сти |
Стефан Тимофеѣевич, воит Витебский, | низ(ко)
ч(о)л(о)мѣ бѣеть. ||

¹⁸ Падпісана ў канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

[адварот ліста]

Велеможнымъ, а мнѣ ласко|вым п(а)номъ ратманом, | бѣрмистръ и всим |
справцамъ ратѣши | мѣста Рижского ма | дан быт. |

№ 6. 1560, красавіка 14. Віцебск. – Ліст бязмытны войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў усяго ВКЛ з інфармаваннем пра тое, што Кароль і Вялікі князь вызваліў віцяблян ад уплаты мыта і з просьбай на гэтай падставе вызваліць віцебскага мешчаніна Івана Лук’янавіча Клушына ад сплаты мыта.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 146.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 19, № 414—146.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

Всимв почестливымъ и · размой тымъ усобне кожному гасно врожонымъ
кн^земъ ъ ве^лмо^жнымъ па^номъ воеводамъ | ъ старостамъ рыцѣремъ
горододе^ржцомъ ъ шлахетнымъ п^номъ зѣманомъ воштамъ бу^рмистромъ | ъ
ра^лцамъ наместникомъ и тивуномъ ъ мытникомъ ъ всимв ѡ ни^х ѡста^вленымъ
заказникомъ | по всему па^нству г^дра н^шго великому кн^зству лито^вскому ѡ
вошта ъ ѡ вси^х мѣща^н мѣста | г^дрського вите^бского приазнь н^ша ку в^шо^н
мл^чти со всимв добрымъ те^ж в^шо^н мл^чти ѡзъни^ва^лемъ¹⁹ жалова^не наасне^шо^т
г^дра н^шго жикгимо^нта августа бо^жю мл^чтью корола по^лского | великого кн^за
лито^вского руского пруско^т жомой^тского мазове^нского и · и^ны^х и^ж намъ е^тго
мл^чть | мыто ѡпусти^л сухимъ путемъ и по рекамъ вечно прото^ж в^ша мл^чть
жалова^не г^дра | н^шого мл^чтвого ведаючи и в се^л на^ш листь ѡгляну^вши ъ
мыта бы в^ша мл^чть | на мѣщанине г^дрскимъ вите^бскимъ на ива^ну
лукьянови^чу клушину не брали и · ни в чо^м его | ничимъ не гомовали и во
всимв ему в помочѣ даши до^брово^лне его вездѣ пропускали бо е^{ст}ь | ѡ^н правы^н
добры^н мѣст^ч вите^бский и · на то есмо ему дали се^н листь безмы^тны^н | по^л
н^шою мѣсткою печатью пса^н ѡ вите^бску ле^т бо^ж наро^ж аф^ѣ | м^чца · апрѣл дѣ
дна |

¹⁹ Так у тѣксце.

20-П-стфн тимофеевич | лускина воит вите̄бски зо
всими мещан|ны чело^м бьε^м ∞^{21-П 22} ||

Адаптованы варыянт публікацыі тэксту

Всимв почестливымъ и размоитымъ, усобне кожному, гасно
врожонимъ кн(я)земъ и велможнымъ паномъ воеводамъ, | и старостамъ,
рыцеремъ, горододе^ржцомъ и шляхетнымъ п(а)номъ земаномъ, воитамъ,
бурмистромъ | и радцамъ, наместникомъ и тивуномъ, и мытникомъ, и всимв
wt них ъставленнымъ заказникомъ | по всему панству г(о)с(по)д(а)ра
н(а)ш(о)го Великому Кназству Литовскому wt воита, и wt всих мещан места |
г(о)с(по)д(а)рьского Витебского приазнь н(а)ша ку в(а)шой м(и)л(о)сти со
всимв добрым теж в(а)шой м(и)л(о)сти ъзънива|емъ²³ — жалова^н
нааснеишол(о) г(о)с(по)д(а)ра н(а)ш(о)го Жикгимонта Августа, Божю
м(и)л(о)стью Корола Полского, | Великого кн(я)зя Литовского, Руского,
Прускол(о), Жомойтского, Мазоведкого и иных, иж намъ его м(и)л(о)сть |
мыто wпустил сухимъ путемъ и по рекамъ вечно. Протож в(а)ша м(и)л(о)сть
жалова^н г(о)с(по)дора | н(а)шого м(и)л(о)стивого ведаючи и в сѣй наш листъ
ѡглянувши, и мыта бы в(а)ша м(и)л(о)сть | на мещанине г(о)с(по)д(а)рьскимъ
витебскимъ на Ивану Лукьяновичу Клушину не брали, и ни в чом его |
ничимъ не гомовали, и во всемъ ему в помочѣ да[в]ши доброволене его везде
пропускали, бо есть | он правый добрый мест(и)ч витебский, и на то есмо ему
дали сѣй листъ безмылный | под нашою местькою печатью. П(и)сан ѡ
Витебску лет(а) Бож(а) нарож(ена) 1560 | м(ε)с(ε)ца апрел(а) 14 дна. |

²⁰ Подпис у канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

²¹ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

²² Почырк П, магчыма падпис самога войта.

²³ Так у тэксце.

^{24-II}Ст(ε)ф(а)н Тимофеевич | Лускина воит Витеб|ски зо всеми меща|ны
челом бьет ∞^{25-II} ²⁶ ||

№ 7. 1575, лютага 26. Віцебск. – Ліст-насланне войта Віцебска да Рыжскай Гарадской Рады са скаргаю на рыжскіх фасоўшчыкаў (“бракаровъ”) селядцоў.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 156.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Апурашо 19, № 424—156.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Славу^тни а[·] Ѹчьстиви и[·] добре ѡпатрени · п̄нве бу^рмистры| рай[·]цы и[·]
ла^вницы[·] ме[·]ста славного ры^зкого ваши^м мл^{с̄}там | поздрове^{н̄}ε ѡ насъ з
навеженьемъ всего доброго и[·] Ѹчьстиво|стахъ ваши^х мл^{с̄}ти · ради ко^жного
εсу^{с̄27} слышимъ^{28 29} |

Притомъ намъ ласкови^с и[·] мили зы^чливи п̄нве всѧ рада | ѡселага · славного ·
мѣста · ри^зкого поведаемъ в̄ше^с мл^{с̄}ти :³⁰ | што^ж ты^х часовъ приходилъ перед
насъ мещани^{н̄} мѣста · | г^{с̄}дрьского витебского семень и[·] ванави^ч митгаевъ зо
всеми | купцами · мѣста · вите^{с̄}ского ѡ^{с̄}та^жливе жалуючисѧ на бра|каровъ
ваши^х мл^{с̄}ти ты^х которые бракую^т селе^{л̄}цы в мѣсте | в̄ше^с мл^{с̄}ти ры^зскомъ та^{к̄}
те^ж и[·] на вси^х купцовъ ме^{с̄}та ри^зко^{т̄} | которые продаю^т а^{л̄}бо менаю^т купцомъ
нашимъ вите^{с̄}ским · | селе^{л̄}цы · про^{т̄}и^{с̄} товаровъ нашихъ руски^х што^ж в ты^х
селе^{л̄}цохъ · браку в̄ше^с мл^{с̄}ти ри^зкого маю^т купцы н̄ши вите^{с̄}ские · великую ·
шкоду для браку в̄ше^с мл^{с̄}ти ры^зкого бо ко^{л̄л̄} | вжо на бо^чкахъ селе^{л̄}цохъ
будети цеха браку вашо^{т̄} ри^зкого | то^{т̄}ды купцы ва̄ши не до^зволають ка^жное
бо^чки селе^{л̄}цо^{с̄} | Ѹзбивати и[·] гледети поведаю[·]чы и^ж де^с то вжо · бракованы^м | в

²⁴ Подпіс у канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

²⁵ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

²⁶ Почырк II, магчыма подпіс самога войта.

²⁷ Магчымая памылка ў прачытанні слова, неразборліва.

²⁸ Так у тэкстце, трэба “слышитъ”.

²⁹ Далей размешчаны знак канца тэкста ў выглядзе хвалістай лініі.

³⁰ Так у тэкстце.

ризе месту вше^с мл^цти с которого того браку вашо^р ри^зко^р | великую^о шкоду
 купцы маю^т што то есть и^н намъ добре | звездомо ъ вите^бску и^ж бракъ вши^с
 мл^цти ри^зкий^н на селедцы | вельми · злы^с а праве фа^лшывы^с бо гни^нлюю и^н
 праве злую флю^мку рыбу цехують за^н добрую^н и^н те^ж рыбу а^нборжу малую
 дро^бну^ю и^н гнилую · цехую^т на добрую^н чо^р ъ вше^о мл^цти пе^рвее^н · ъ | ъ рызе
 то^р николи не бывало бо селедцы браку лю^бско^р и^н тепе^р | еще справе^ллившы^с
 выхода^т ни^жли бракъ вше^о мл^цти | ри^зкий^н для чо^р вси купцы · ме^цта вите^бско^р
 просили насъ | и^жбы^хмо ѡ^н то^нмъ до вше^о мл^цти листъ н^ашъ с про^збою пи^сали
 што мы ведаю^чы и^х шкоду немалую · ва^ши^х мл^цтеи^н | ѡко приа^ттеле^с и^н
 суседо^бнши^х намъ · миле зы^чливы^х проси^м | и^жбы вша мл^цть в то^м рачилисе
 пи^лно ѡложившы бракаро^б || [2] своихъ за то корать и^жбы се в томъ добро^с
 славе ваше^о | мл^цти никоторое нарека^не злое не было и^н купцомъ с их шкода |
 не дее^ла но естли бысте ва^ша мл^цть ѡко сенаторове места | славного ·
 ризского того перестерегати не хатели ѡ^н томъ вша | мл^цть · ра^чте ведати и^ж
 купцы всихъ замко^б · хотя^т то донести | жалобою своєю г^дрю королю и^н
 панамъ радомъ их мл^цтамъ | и^жбысе в томъ купцамъ шкода не дее^ла бо кгда^ж
 в^ша мл^цть | ѡ насъ берете товары н^ши на бракъ сво^с ризкий чисто · | и
 справе^лливо то мусите и^н сво^с товары намъ давати чисто | и^н справе^лливо такъ
 ѡко ѡ насъ бере^тте а мы^н таки^м же ѡбы^чаемъ ва^шо^с мл^цти пови^нни будемъ
 на писа^не ва^ше чинити | ѡко суседомъ и приятелемъ своимъ милымъ а
 заты^м иже да^ючи вамъ ѡ п^на б^га в до^лти^с векъ доброго здоро^вѡ и^н на всемъ |
 фа^рту^нливо^р помноже^на слу^жбы свои^н приятельские ваше^с | мл^цти поручаемъ
 писан ъ витебску року тисача пятьсо^т се^мдеса^т п^ято^р м^цца фврѡ два^дцать
 шесто^р д^нѡ ∞³¹ |

32 II-^{ем} во все^м зы^ч | па^н | вой^м мещане ме^цта
 | вите^бского чоло^м б^юм II 33 | #³⁴ ||

³¹ Знак канца тэксту ў выглядзе “васьмёркі”.

³² Размешчана ў канцы старонкі, пачынаючы з сярэдзіна радка.

³³ II- II Падпісана іншым почыркам (II). Магчыма, гэта подпіс войта.

³⁴ Пазначэнне канца тэксту.

Адаптованы варыянт публікацыі тэксту

[1]

Славу тни, а ўчъстиви, и добре шпатрени п(а)н(о)вѣ бурмистры, | раицы и лавницы мѣста славного Рыжого. Вашим м(и)л(о)стам | поздраве~~н~~ѣ ѡт насъ з навѣженъемъ всего доброго и ўчъстиво|стахъ ваших м(и)л(о)сти ради кожного Есус³⁵ слышимъ^{36 37}. |

Притомъ намъ ласковии и мили зычливи п(а)н(о)вѣ, всѣа Рада | всѣлаа славного мѣста Рыжого, поведаемъ в(а)шѣй м(и)л(о)сти, | штож тых часовъ приходиль перед насъ мещанин мѣста | г(о)с(по)д(а)рьского Витебского Семень Иванави ч Митѣевъ зо всими | купцами мѣста Витебского, ѡбгажливе жалуючиса на бра|каровъ ваших м(и)л(о)сти тых, которые браку~~ю~~т селедцы в мѣсте | в(а)шѣи м(и)л(о)сти Рызскомъ, так теж и на всих купцовъ мѣста Рыжол(о), | которые продают албо мѣнают купцомъ нашимъ витебским | селедцы против товаровъ нашихъ руских. Што ж в тых селедцохъ браку в(а)шѣй м(и)л(о)сти рижого маю~~т~~ купцы н(а)ши витебские великую шкоду для браку в(а)шѣе м(и)л(о)сти рижого. Бо коли | вжо на бочкахъ селедцохъ будѣти цѣха браку вашол(о) рижого, | толды купцы ваши не дозволають кажное бочки селедцов | ўзбивати и гледѣти, поведаючы, иж дѣи то вжо бракованым | в Ризѣ мѣсту в(а)шѣи м(и)л(о)сти, с которого того браку вашол(о) рижол(о) | великую шкоду купцы маю~~т~~. Што то естъ и намъ добре | звездомо ў Витебску, иж бракъ в(а)шѣй м(и)л(о)сти рижии на селедцы | вельми злы~~й~~, а правѣ фалшывый, бо гнилую и правѣ злую флюм|ку рыбу цехують за добрую, и теж рыбу анборжу малую, дробную и гнилую цехую~~т~~ на добрую, чол(о) ў в(а)шое м(и)л(о)сти первѣе | ў Рызе тол(о) николи не бывало. Бо селедцы браку любскол(о) и тепѣр | ещѣ справедлившии выходѣт, нижли бракъ в(а)шое м(и)л(о)сти | рижии, для чол(о) вси купцы мѣста

³⁵ Магчымая памылка ў прачытанні слова, неразборліва.

³⁶ Так у тэкстце, трэба “слышiть”.

³⁷ Далей размешчаны знак канца тэкста ў выглядзе хвалiстай лiнii.

Витебск(о) просили насъ, | иж быхмо в томъ до в(а)шое м(и)л(о)сти листъ
нашъ с прозбою пи|сали, што мы, ведаючи их шкоду немалую в(а)ших
м(и)л(о)стеи, | яко приятелей и суседов н(а)ших, намъ миле зычливых,
просим, | ижбы в(а)ша м(и)л(о)сть в том рачилисе пишно, Ѵложившы бракаров
|| [2] своихъ за то корать, ижбы се в томъ доброй славе вашею | м(и)л(о)сти
никоторое нарекане злое не было, и купцомъ с их шкода | не деела. Но естли
бысте ваша м(и)л(о)сть, яко сенаторове места | славного Ризского, того
перестерегати не хатели, в томъ в(а)ша | м(и)л(о)сть рачте ведати, иж купцы
всихъ замков хотят то донести | жалобую своєю г(о)д(по)д(а)рю Королю и
Панамъ Радомъ их м(и)л(о)стамъ, | ижбысе в томъ купцамъ шкода не деела,
бо кгдаж в(а)ша м(и)л(о)сть | вт насъ берете товары н(а)ши на бракъ свой
ризкий чисто | и справедливо, то мусите и свои товары намъ давати чисто | и
справедливо такъ, яко вт насъ берете. А мы таким же вбы|чаемъ вашей
м(и)л(о)сти повинни будемъ на писане ваше чинити, | яко суседомъ и
приятелемъ своимъ милымъ. А затым иже да|ючи вамъ вт п(а)на Б(о)га в
долгий векъ доброго здоровья, и на всемъ | фаргунливо(о) помножена
службы свои приятельские вашей | м(и)л(о)сти поручаемъ. Писан Ѵ Витебску
року тисача пятьсот семдесят пачол(о), м(е)д(е)ца ф(е)вр(ал)а двадцать
шестол(о) дня ∞³⁸ |

³⁹ П-Е(го) м(илости) во всем зыч(ливѣ) | пан | войт, мещане места |
Витебского чолом бьют ^{П 40} | #⁴¹ ||

³⁸ Знак канца тэксту ў выглядзе “васьмёркі”.

³⁹ Размешчана ў канцы старонкі, пачынаючы з сярэдзіна радка.

⁴⁰ П-П Падпісана іншым почырмак (П). Магчыма, гэта подпіс войта.

⁴¹ Пазначэнне канца тэксту.

КАМЕНТАРЫІ ДА ДАКУМЕНТАЎ

ДАКУМЕНТ № 1

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды васковай пячаткі, што замацоўвала ліст. Пячатка Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіву (“Rīgas Pilsētas Vēsturiskais Archīvs”); 1920—30-я гады) і штамп LVVA.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. Маецца надпіс Г. Гільдэбранда: Mikolai Nemirowitsch, Starost von Witebsk und Minsk, an Riga: bittet im Namen seines Koenigs ihm einem Maurermeister zuzusenden, um ein altes Gewoelbe zu repariren, und verspricht, dass demselben alles bezahlt werden wuerde, was er fuer seine Arbeit verlangen. [1466] R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegel.

Скораспіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. У літары **а** бакавая рыска значна выступае ўверх і ўніз за межы радка. **W** мае высокую сярэдзіну, заўжды знаходзіцца на пачатку слова. Верхнія часткі літар **ъ** і **ѣ** выступаюць за межы радка. Літара **т** часам мае апушчаныя да нізу радка загіны, часам яе верхняя частка выступае за межы радку. Літара **к** перадаецца як дзве дужкі. Для перадачы **я** выкарыстоўваюцца літары **▲** (пасля зычных) і **▩** (пасля галосных); **у** – літара **Ÿ** (пасля зычных) і дыграф **ou** (звычайна ў пачатку слова ці пасля **ъ**); **е** – **є** (найчасцей; спінка ў выглядзе нахіленай лініі) і **ѣ** (у розных пазіцыях, але звычайна перад зычным **ёт** (**й**), які мог мець рознае графічнае вырашэнне); **о** – літары **o** і **w** (заўжды ў пачатку слова); **і** – **и** і **ї** (перад зычным **йот** (**й**), звычайна ў графічным вырашэнні **û**); **ў** можа перадаваць як **і**, так і **й**. Апроч цітлаў над зычнымі (для пазначэння скаротаў), над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знакі: **^**, **˘**, націск **´** (оксія). Цітла ў выглядзе акруглай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчаны сімвалічная інвакацыя ў выглядзе крыжыка і інскрыпцыя.

Тэкст уласна ліста мае пратакол:

- сімвалічная інвакацыя ў выглядзе крыжыка;
- інтытуляцыя;
- інскрыпцыя;
- салютацыя (“наше приятельство с разъоумноженьемъ м(и)л(о)сти Вашей”);
- у нарацыі вылучаецца спасылка на распараджэнне Караля Казіміра (імя не названа) і выклад абставін справы;

- як дыспазіцыю можна разглядаць просьбу хутчэй даслаць майстра і выклад умоваў аплаты працы.

Заклучны пратакол адсутнічае.

Гістарычны каментарый і праблема датавання

Гісторыкі архітэктуры ўжо адзначалі, што лівонскія, а менавіта рыжскія немцы зрабілі свой уклад у развіццё мураванай архітэктуры Беларусі і Вялікага Княства Літоўскага XIV ст. У прыватнасці, вельмі верагодна, што тып замкаў-кастэляў быў запазычаны ў Вялікім Княстве Літоўскім з Лівоніі, а галоўны іх будаўнічы матэрыял – вялікапамерная цэгла, прыўнесены ганзейскімі майстрамі, праўдападобна, дзякуючы запрашэнню ў 1323 г. вялікім князем Гедымінам нямецкіх спецыялістаў¹. А такія найноўшыя на той час тэхналагічныя вынаходцтвы як кафля, маглі патрапіць у Полацк праз Рыгу досыць рана – у XIV ст.²

Актыўныя трансгранічныя эканамічныя і культурныя кантакты па Дзвіне працягваліся таксама ў XV ст. І гэта быў не толькі гандаль³, але і

¹ Трусаў А. *Манументальнае дойлідства Беларусі XI—XVIII стагоддзяў*. Мн., 2001. С. 19; Краўцэвіч А. Замкі Гедыміна пры заходняй мяжы Літвы // *Castrum, urbis et bellum*: Зб. навук. прац. Баранавічы, 2002. С. 248; Кушнярэвіч А. Да праблемы ўплываў нямецкай готыкі на архітэктуру Беларусі і Літвы // *Castrum, urbis et bellum*. С. 255; Dziarnovich A. *Castella Alboruthenica: Castle Building in Belarus at the Crossroads of Cultural Influences during the 12th to 14th Centuries* // *Castella Maris Baltici* 6. Vilnius, 2004 (Archaeologia Medii Aevii Finlandiae VII). P. 52. Пра аналогіі пішуць: Абрамаускас С. К. в. пр. вопросу генезиса крепостных сооружений типа кастель в Литве // *Научные труды высш. учеб. заведений ЛитССР. Строительство и архитектура*. III, № 1, 1963. Вильнюс, 1963. С. 89—90, 95; Трусаў А. А. *Старонкі мураванай кнігі: Манументальная архітэктура эпохі феадалізму і капіталізму*. Мн., 1990. С. 52.

² Гл. падрабязней: Дзярновіч А. Шляхі пранікнення кафлі на Беларусь: Да пытання беларуска—нямецкіх кантактаў // *З глыбі вякоў. Наш край: Гіст.-культуралаг. зб.* Вып. 1. Мн., 1996. С. 245—250.

³ Літаратура па сярэднявечнаму гандлю на Дзвіне ўжо даволі вялікая. Назавем тут толькі асноўныя працы паводле храналогіі іх выхаду: Hildebrand, Herman. *Das deutsche Kontor zu Polozk* // *Baltische Monatschrift*. Teil XXII, Bd. VII—VIII. Riga, 1873. S. 342—387 (пераклад: Гильдебранд Г. *Немецкая контора в Полоцке* // *Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края*. Т. II. Рига, 1879. С. 44—80); Бережков М. К. *О торговле Руси с Ганзой до конца XV в.* СПб, 1879; Сапунов А. П. *Река Западная Двина: Историко-географический обзор*. Витебск, 1893; Данилевич В. Е. *Пути сообщения Полоцкой земли до конца XIV ст.* Юрьев, 1898; Goetz L. K. *Deutsch—russische Handelsverträge des Mittelalters*. Hamburg, 1916. (Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts. Band XXXVII); Schröder A. J. *Der Handel auf der Düna im Mittelalter* // *Hansische Geschichtsblätter*. 1917, Jg. 23. S. 23—156; Goetz L. K. *Deutsch—russische Handelsgeschichte*. Lübeck, 1922; Dańbrowski J. *Baltische Handelspolitik Polen und Litauen im XIV—XVI Jahrh.* // *Conventus primus historicorum Balticorum*. Rigaе, 16—20.VIII.1937. Acta et relata. Rigaе, 1938. S. 286—291; Ivinskis Z. *Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert* // *Conventus primus historicorum Balticorum*. Rigaе, 16—20.VIII.1937. Acta et relata. Rigaе, 1938. S. 276—285; Муравская Е. Организация торговли Риги с

абмен тэхналогіямі. Па-ранейшаму ў ВКЛ існавала патрэба ў рыжскіх майстрах-мулярах. Прыклад падобнай сітуацыі – ліст Мікалая Няміравіча, які ад імя Караля і Вялікага князя Казіміра просіць улады горада Рыгі, каб тыя прызначылі і даслалі майстра, “што бы мѣль оу Витебску склепъ вечаный оправити”.

У другой палове XIX ст., распачынаючы апрацоўку архіўнага фонду *Moscovitica-Ruthenica*, Герман Гільдэбранд (ад 1882 г. Рыжскі гарадскі архыварыус) правёў атрыбуцыю і датаванне, у тым ліку і дакумента, які публікуецца⁴. На знешнім баку ліста, там дзе змяшчаецца інскрыпцыя (вызначэнне асобы ці асобаў, якім адрасуецца пасланне), Гільдэбранд пакінуў сваю анатацыю дакумента:

“Mikolai Nemirowitsch, Starost von Witebsk und Minsk, an Riga: bittet im Namen seines Koenigs ihm einem Maurermeister zuzusenden, um ein altes Gewoelbe zu repariren, und verspricht, dass demselben alles bezahlt werden wuerde, was er fuer seine Arbeit verlange. [1466] R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegels.”

“Мікалай Няміравіч, стараста Віцебскі і Менскі, да Рыгі: ад імя свайго Караля просіць прыслаць яму муляра, каб адрамантаваць старое скляпенне (варыянт перакладу – сутарэнне), і абяцае заплаціць ўсё тое, што ён за сваю працу патрабуе. [1466] Р{уская мова}. Арыг{інальная} пап{ера} са слядамі пятака, што замацоўваюць ліст”.

Філіп Шварц і Аўгуст фон Бульмерынк, якія працягнулі манументальную працу Фрыдрыха Георга фон Бунге ў выданні корпуса крыніц па гісторыі паўднёва-ўсходніх зямель Балтыкі, змясцілі ў т. 12

Полоцком, Витебском и Смоленском в XIII—XV вв. // *Petera Stučkas Latvijas Universitates zinātniskie raksti*. 1961, 40 sejt., 3 izlaidums. P. 299—330; Муравская Е. Торговые связи Риги с Полоцком, Витебском и Смоленском в XIII—XV вв. // *Latvijas PSR zinātņu Akadēmijas vēstis*. 1961, Nr. 2. P. 31—42; Хорошкевич А. Л. Договоры Полоцка 1405—1406 гг. как источник по истории его внешней торговли и торговой политики // *Археологический ежегодник за 1962 г.* М., 1963. С. 79—87; Дорошенко В. В. Протоколы рижского торгового суда как источник для изучения экономических связей Риги с русскими, белорусскими и литовскими землями в XVII в. // *Экономические связи Прибалтики с Россией*. Рига, 1968. С. 117—145; Павулан В. Хозяйственное и политическое значение Даугавского торгового пути в XIII—XVII вв. // *Экономические связи Прибалтики с Россией*. Рига, 1968. С. 75—94; Адащик Ф. И. Торговые связи города Витебска с Ригой в XVII—XVIII вв. // *Советское славяноведение*. Мн., 1969. С. 572—580; Choroschkewitsch A. L. Die Polozkier Urkunden aus dem ehemaligen Stadtarchiv Riga als Quelle zur Geschichte der Russisch—Hansischen Beziehungen am Ende des 15. Jahrhundert // *Neue Hansische Studien*. 1970. S. 29—57; Varakauskas R. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII—XVI a.* Vilnius, 1982. P. 244—290; Левко О. Н. *Торговые связи Витебска в X—XVIII вв.* Мн., 1989.

⁴ Увогуле, атрыбуцыя і датаванне былі ў цэнтры ўвагі Гільдэбранда пад час апісання дакументальнага матэрыялу фонду *Moscovitica-Ruthenica* (гл.: Иванов А. С. “Moscovitica—Ruthenica” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2004, № 3. С. 47).

Першага раздзелу “*Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*” свой рэгест дакумента⁵:

“Auf Befehl des Königs ersucht Mikolai Nemirowitsch, Hauptmann von Witebsk, den Rigaschen Rat um Zusendung eines Meisters zum Bau eines Rathauses in Witebsk: штобы мѣль оу Витебску скепъ⁶ вечаный шправити. Ohne Jahr und Tag. 1466”.

“Паводле загаду Караля Мікалай Няміравіч, стараста Віцебскі, просіць Рыжскую Раду аб прысылцы майстра дзеля будаўніцтва ратушы ў Віцебску: штобы мѣль оу Витебску скепъ вечаный шправити. Без году і дня. 1466”.

У выпадку з анатаваннем дакумента былі зроблены дзве памылкі.

Мікалай Няміравіч не атрымліваў стараства Менскага – у 1463 г. ён стаў намеснікам Віцебскім, а ў 1467 г. старастам Любуцкім і Мцэнскім⁷. Менавіта так ён і названы ў інтытуляцыі ліста: “Уть Миколаа Немировича старосты Витебског(о) и Мценског(о)”. “Мценск” быў прачытаны ў XIX ст., падобна Гільдэбрантам, як “Мѣнск”. На падставе гэтага, увогуле даволі дакладнага апісання, быў складзены вопіс фонда, які і сёння з’яўляецца актуальным у Дзяржаўным Гістарычным Архіве Латвіі ў Рызе. Шварц і фон Бульмерынк пры публікацыі свайго тома *LEKUB* абмежаваліся ўказаннем віцебскай пасады Мікалая Няміравіча.

І Гільдэбрант, і Шварц разам з фон Бульмерынкам прадатавалі дакумент 1466 г. Праўда, Гільдэбранд заключыў дату ў квадратныя дужкі і гэтым самым пазначыў яе як мяркуемую. Вядома, што ў 1471 г. Мікалай Няміравіч атрымаў годнасць маршалка гаспадарскага⁸. Паводле прыкладаў іншых крыніц, абавязковым было б адлюстраванне ў тытулатуры гэтай новай пасады. Таксама вядома, што Віцебскім намеснікам Мікалай Няміравіч заставаўся да 1470 г. Дата, пададзеная ў *LEKUB* даволі блізкая да верагоднай. Зважаючы на гады стараства Мікалая Няміравіча ў Мцэнску, дакумент можна датаваць перыядам ад 1467 да 1470 гадоў. Адкуль Герман Гільдэбранд, запазычыў дату 1466 г. ? Мяркую, што ён абапіраўся на апублікаваны Карлам Эдуардам Наперскім дакумент Рыжскага арцыбіскупа ад 1466 г., дзе Мікалай Няміравіч прыгадваецца як стараста Віцебскі (“domino Nicolao numerewasz un witenbeke Capitaneo”)⁹. Філіп Шварц і Аўгуст фон Бульмерынк у сваім апісанні грунтаваліся ўжо на рэгестры Гільдэбранда (спасылку на “*Русско-*

⁵ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* Abt. 1, Bd. 12: 1460—1472 / Herausgegeben von Philipp Schwartz und August von Bulmering. Riga; Moskau, 1910. No 366, S. 201—202.

⁶ Так надрукавана ў *LECU*.

⁷ *Документы Московскаго архива Министерства юстиции*. Т. I. М., 1897. С. 33; Petrauskas, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius, 2003. P. 278.

⁸ Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // *Litvano-Slavica Posnaniensia*. Т. III, 1989. S. 51; *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku*. Spisy / Oprac. Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba // *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku*. Spisy. Tom XI. Kórnik, 1994. № 507a, s. 84.

⁹ *Русско-ливонские акты* / Собранные К. Е. Напьерскимъ. Изданы Археографическою комиссією. СПб., 1868. № 254, с. 208.

ливонские акты” яны не зрабілі), хоць у перадачы напісання “Мѣнск” – “Мценск” яны былі больш асцярожнымі і вырашылі ўвогуле не падаваць гэтую пасаду-тытул.

Цяпер пра перадачу ў рэгестры і пераклад фразы “склепъ вечаныѹ вправити”. Найбольш дакладны пераклад зрабіў Г. Гільдэбранд: “ein altes Gewoelbe zu repariren” (“адрамантаваць старое скляпенне”). Старабеларускі дзеяслоў “вправити” мае сэнс менавіта “паправіць, адрамантаваць”¹⁰. Ф. Шварц і А. фон Бульмерынк памылкова перадалі арыгінальнае напісанне слова – “скепъ”, ды зрабілі нечаканы пераклад: “zum Bau eines Rathauses” (“дзеля будаўніцтва ратушы”). Гэта вельмі прывабная версія – звязаць слова “вечаныѹ” з інстытутам самакіравання Віцебска. І хоць вядома, што магдэбургскія правы падзвінскі горад атрымаў у 1597 г., і ратушы да таго часу там не было, але можна было б меркаваць, што магло існаваць нейкае памяшканне дзеля размяшчэння старажытных органаў самакіравання (абмежаванае самакіраванне было нададзена Віцебску ў 1444 г.). Але гэта фантастычная версія. І ў дадзеным выпадку мы маем справу з памылковай інтэрпрэтацыяй будаўнічанга тэрміну. Вельмі верагодна, што “вечаныѹ”, гэта рэдукаваная форма ад старабеларускага “ветшаныѹ, ветчаныѹ”¹¹ – стары, лядашчы. Такім чынам, “склепъ вечаныѹ”, хутчэй за ўсё – “старое скляпенне”.

Працягваючы даўнюю традыцыю аўтаномных зносінаў беларускіх падзвінскіх гарадоў з Рыгай, Віцебскі стараста непасрэдна сам звяртаецца да сваіх партнёраў у Рызе – бурмістраў і ратманаў. Але Мікалай Няміравіч спасылаецца на распараджэнне Караля Казіміра “Король казалъ послати кѹ Вашей милости”. Усё ж для падобных зносінаў беларускіх гарадоў – Віцебска і Полацка, – была патрэбная санкцыя Вялікага князя, які з’яўляўся кіраўніком знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага. Як паказваюць іншыя віцебскія лісты XV—XVI ст. у Рыгу, іх аўтары (старасты, войты і інш.) заўжды спасылаліся на Вялікага князя ў ажыццяўленні зносінаў з гэтым ганзейскім горадам. Хоць XV ст. было тым перыядам, калі гарадскія ўлады местаў Паўночнай Беларусі ў зносінах з Рыгай бралі ініцыятыву ў свае рукі¹².

Яшчэ адна традыцыйная рыса ліставання Віцебска з Рыгай – старабеларуская (“руская”) мова дакументаў. Практыка пісаць лісты ў Рыгу на гэтай мове не перапынялася з XIII па XVII ст. улучна. Віцебск і Полацк накіроўвалі лісты на “рускай” мове, ужо Вялікія князі Літоўскія ў зносінах з Рыгай і Лівоніяй апроч старабеларускай выкарыстоўвалі лацінскую і (ніжне-)нямецкую мовы; Віцебскія ваяводы ў XVII ст. маглі выкарыстоўваць апроч старабеларускай таксама лаціну.

¹⁰ *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. Вып. 22 / Пад рэд. А. М. Булыкі. Мн., 1983. С. 159.

¹¹ *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. Вып. 3 / Пад рэд. А. М. Булыкі. Мн., 2002. С. 280.

¹² Хорошкевич А. Л. *Очерки социально-экономической истории Северной Белоруссии в XV в.*: Автореф. дис... д-ра ист. наук. М., 1974. С. 10.

Але для рамонту якога скляпення запрашаўся майстар з Рыгі? Якія мураваныя аб’екты існавалі ў Віцебску ў канцы 60-х гадоў XV ст.?

У другой чвэрці XIV ст. у Віцебску адбывалася маштабнае будаўніцтва – у 1330-х гадах (?) быў абмураваны Верхні замак, а ў 1351 г. завершана ўзвядзенне мураваных сценаў і вежаў Ніжняга замку¹³. Письмовыя крыніцы называюць ініцыятарамі будаўніцтва Верхняга замка Альгерда, а Ніжняга – яго другую жонку Уляну (“замок Витебский и вежу змуровала Улияна княгиня... и муром округ обвела з баштами вынеслыми и вежами”)¹⁴. У абарончую сістэму Верхняга замку з боку Дзвіны ўваходзіла “палата мураваная” – палац князя Альгерда, на месцы якога пад час археалагічных раскопак выяўлена профільная цэгла нервюраў гатычных скляпенняў¹⁵. На гары Ламіха, што размяшчалася таксама на тэрыторыі Верхняга замку, з першай чвэрці XII ст. узвышаўся патрыманыяны храм Віцебскіх князёў – царква Архангела Міхаіла¹⁶. У сярэдзіне – другой палове XIV ст. царква была разбурана. Не зусім ясна, як выглядала царква Архангела Міхаіла ў XV ст. Вядома, што ў другой палове XVI ст. гэта быў драўляны храм на падмурку¹⁷.

Між тым на Ніжнім замку знаходзіўся яшчэ адзін старажытны мураваны храм Віцебска – царква Звеставання (Дабравешчання), пабудаваная ў першай палове XII ст.¹⁸ Гэты аб’ект цікавы для нас тым, што пад час перабудовы ў другой палове XIV ст. на ім былі зменены і скляпенні. Сляды тых прац ў 1964 г. выявіў Георгі В. Штыхаў¹⁹. Такім чынам, у XIV ст. у Віцебску існаваў прэцэндэнт перабудовы старажытных скляпенняў.

Сам жа Віцебск і яго замкі ў канцы XIV – першай палове XV ст. з-за ўнутарных разладаў у Вялікім Княстве Літоўскім неаднаразова станавіўся аб’ектам нападаў. У 1393 г. мяцежны князь Свідрыгайла бараніўся тут ад

¹³ Ткачоў М. А., Бубенька Т. С. Да пытання аб каменных умацаваннях Дольнага замка Віцебска // *Гістарычна-археалагічны зборнік. Памяці Міхася Ткачова*. У 2 ч. Ч. 2. Мн., 1993. С. 153—161; Бубенька Т. Нижний замок – экономический центр Витебска XIV—XVIII в. // *Castrum, urbis et bellum: Зб. навук. прац. Баранавічы, 2002*. С. 90—92; Бубенька Т. С. *Средневековый Витебск. Посад – Нижний замок (X – первая половина XIV в.)*. Витебск, 2004. С. 32; Калядзінскі Л. “Витбеск – три стены каменные...” // *Беларускі гістарычны часопіс*. 1995, № 2. С. 25—44; Калядзінскі Л. *Замак Віцебскі // Zamer i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku*. Poznań, 2001; Ткачев М. А. *Замки Беларуси*. Мн., 2002. С. 123—124.

¹⁴ *Полное собрание русских летописей*. Т. 32. М., 1975. С. 45.

¹⁵ Ткачоў М. Віцебскі Верхні замак // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. У 6 т. Т. 2. Мн., 1994. С. 328; *Археалогія Беларусі*. У 4 т. Т. 4: Помнікі XIV—XVIII стст. Мн., 2001. С. 440, мал. 214: 1, 2.

¹⁶ Гл. падрабязней: Калядзінскі Л. У. Віцебскі храм Св. Міхаіла // *Весці АНБ*. Серыя гуманітарных навук. 1995, № 1. С. 59—65.

¹⁷ Strykowski, Maciej. *Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i Wszystkiej Rusi*. Т. 2. Warszawa, 1846. S. 58.

¹⁸ На думку П. Рапапорта, яна магла быць збудаваная ў 30—40 гадах XII ст., гл.: Раппорт П. А. *Церковь Благовещения в Витебске // Памятники культуры. Новые открытия*. М., 1987. С. 522—528.

¹⁹ *Археалогія Беларусі*. Т. 4. С. 102. На жаль, матэрыялы даследавання гэтага пытання не апублікаваны.

кааліцыі Вітаўта, Скіргайлы і Смаленскага князя Юрыя Святаславіча. Пасля ўзяцця Ніжняга замку альянты зацягнулі ў царкву Звеставання гармату і пачалі абстрэльваць Верхні замак. У рэшце рэшт горад здаўся. У 1396 г. Вітаўт зноў штурмаваў Віцебск, дзе чарговы раз знайшоў прытулак Свідрыгайла. У 1435 г. за мурамі Віцебска Свідрыгайла схаваўся ўжо ад войска Вялікага князя Жыгімонта Кейстутавіча. Горад канчаткова адчыніў брамы ў 1437 г.²⁰

Трэба думаць, што названыя падзеі прывялі да значных разбурэнняў у сістэме мураваных умацаванняў Віцебска ды іншых гарадскіх аб'ектаў. Мяркуецца, што Кароль і Вялікі князь Казімір Ягайлавіч двойчы інспектаваў Віцебск. З датамі ягоных паездак узнікла пэўная блытаніна. У літаратуры замацаваліся наступныя гады – 1451 і 1469²¹. Як можна меркаваць, адной з непасрэдных крыніц інфармацыі пра гэтыя паездкі стаў Пскоўскі 3-і летапіс (Строеўскі спіс), які пад 6978 г. паведамляе: “Того же месяца генваря прииде ко Псковоу, что король тыми часы боудеть в Полочку, и Псковъ отрядя посадника псковского Стефана Офанасьевича и с бояры, к великому королю в Полочко посла генваря въ 18 день. И наеха в Полочкоу короля того же месяца 24, и пред нимъ посольство прави... и приехалше во Псков и посолство правиша того же месяца 31; а были в короля три дня на очехъ, а самъ король былъ в Полочкоу одну неделю”²². У такім разе візіт Казіміра на Падзвінне адбыўся ў студзені 1470 г., а не 1469 г.²³ Што важна, Ян Длугаш таксама ўказвае, што ў пачатку 1470 г. (без больш дакладных датаў) Казімір наведаў Полацк, Віцебск ды скіраваўся ў Смаленск²⁴. І ці не быў звязаны пошук муляра з апошнім візітам Казіміра ў 1470 г.? Бо майстра меўся прыехаць на ўласнае запрашэнне манарха. У такім разе, мы можам звязіць храналогію дакумента да 1470 года.

Праўда, каля 1450 г. у Віцебску быў пабудаваны яшчэ гатычны касцёл²⁵, але яго стан праз 20 гадоў наўрад ці выклікаў непакой.

Цяпер вельмі складана вызначыць аб'ект, для рамонту скляпення якога ў другой палове XV ст. запрашаўся рыжскі майстра. Мы можам назваць толькі найбольш верагодныя такія аб'екты з сістэмы віцебскіх замкаў і

²⁰ Гл. падрабязней: Брэжго Б. *Замкі Віцебшчыны*. Вільня, 1933. С. 10; Ткачев М. А. *Замкі Беларусі*. С. 124.

²¹ Ткачев М. А. *Замкі Беларусі*. С. 124; Калядзінскі Л. У. Ткачоў М. А. Віцебск // *ЭГБ*. Т. 2. Мн., 1994. С. 311.

²² *Псковские летописи* / Под ред. А. Н. Насонова. Вып. 2. М., 1955. С. 169.

²³ Між іншым, неабходна ўдакладніць і дату першага візіта Казіміра. Таксама пад студзенем 6978 г. Пскоўскі 3-і летапіс паведамляе, што Кароль “преже того былъ за 20 год и за год, г. з. 21 год таму – у 1449 г., а не ў 1451 г.

²⁴ Długosz, Jan. *Historiae Polonicae*. Т. V (Opera omnia. Т. XIV). Kraków, 1878. S. 537; Сулковска-Курасева И. Итинерарий Казимира Ягеллона (состояние подготовки) // *Исследования по истории Литовской Метрики*. Сб. науч. трудов. М., 1989. [III]. С. 303.

²⁵ Кушнярэвіч А. М. *Культывавае дойлідства Беларусі XIII—XVI ст.: Гістарычнае і архітэктурна-археалагічнае даследаванне*. Мн., 1993. С. 33 (аўтар спасылаецца на Тэадора Нарбута, звесткі якога патрабуюць уважлівай пераправеркі: Narbutt T. *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*. Т. 5. Wilno, 1839. S. 63).

бажніцаў. Магчыма, майстра накіроўвалі ў Верхні замак і менавіта ў старажытны палац Альгерда. Бо Верхні замак выконваў рэзідэнцыяльныя функцыі і там спыняліся гаспадары ВКЛ. На карысць версіі Верхняга замка гаворыць і тое, што рыжскага муляра запрашалі для рамонту хутчэй гатычнага будынка, чым праваслаўных цэркваў. Але гэта толькі гіпатэтычныя меркаванні і іншых факталагічных падмацаванняў мы не маем.

Мы бачым, што ў XV ст. у ВКЛ існавала патрэба ў замежных дойлідах. Цяжка сказаць, было гэта звязана з малалікасцю ўласных майстроў ці маштабнасцю мураванага будаўніцтва на той час. Удзел у гэтай гісторыі Мікалая Няміравіча падаецца невыпадковым – у 16.XI.1449 ён фундаваў бажніцу ў Ішкальдзі²⁶ (дадатковы запіс пра фундацыю паходзіць з 10.VI.1471)²⁷, вядомую нам сёння як адзін з унікальных помнікаў готыкі Беларусі. Такім чынам, у канцы 1460-х гадоў Віцебскі стараста ўжо меў досвед з ўзвядзеннем гатычных пабудов.

ДАКУМЕНТ № 2

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды васковай пячаткі, што замацоўвала ліст. Пячатка Рыжскага гарадскога гістарычнага архіва 1920-я гады) і штамп LVIA.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст., з якіх прачытваюцца: Gerr Iwan Sapieha Wittebsker woejiwod [...] 29 Septembris. Маецца таксама надпіс, зроблены ў XX ст. (?): Витебск. 1508—1517.

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам: “Iwan Bogdanowitsch Sapieha, koeniglicher Marschal und Wojewode von Witebsk an Riga: dankt, dass er den Witebsker Buerger, der den Verboten zuwider Panzer ins Feindesland verkauft habe, ihm gefangen zugesandt habe, bittet, sich den Witebskern geneigt zu erzeigen und dejenigen, wekhe sich vergingen, ihm zur Bestrafung zuzusenden. Witebsk, [1508—1517] September 29. R. Orig. Pap. mit Spurendes briefschl. Siegels”.

Скораніс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы **е** выкарыстоўваюцца літары **ε** (найчасцей), **ѣ** і **є** (заўжды напачатку слова); **я** – літары **▲** (пасля зычных) і **■** (пасля галосных); **у** – літары **у** і **ѳ** (без выразнага размежавання розніцы ва ўжыванні); **о** – літары **о** і **w** (заўжды ў пачатку слова). Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – вельмі актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі і зычнымі

²⁶ KDKW, s. 222—223; Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.* P. 278.

²⁷ KDKW, s. 312—313. Касцёл быў асвечаны ў 1471—1472 гг. ужо пасля смерці фундатара – гл.: Ярашэвіч А. Готыка ў Ішкальдзі // *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі.* 1985, № 3. С. 30—31; Кушнярэвіч А. М. *Культывае дойлідства Беларусі XIII—XVI ст.* С. 43.

сустракаюцца знак [^] і [']; над галоснымі – націскі ['] (оксія) і [`] (варыя). Паэрык перадаецца праз знак " ды вельмі дакладна пазначае й.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана інскрыпцыя.

Тэкст ліста мае пратакол:

- інскрыпцыя;
- інтытуляцыя;
- салютацыя (“поклон, и приазнь, и здорови, и счастья, и всего доброго розмножеши ваше м(и)л(о)сти приятелей моих милых рад бых на каждый час”);

- у нарацыі вылучаюцца спасылка на папярэдні ліст Рыжскага магістрату (“слышал такеж, што ваша м(и)л(о)сть писали до насъ, иж мѣщанин г(о)с(по)д(о)ра нашего Корола и Великого кн(я)за его м(и)л(о)сти витебский мимо заповедь в землю неприателскую панцири продавал”); інфармацыя пра прысылку жыхара Віцебска на Радзіму (“ваша м(и)л(о)сть его поймавши до насъ прислали”); падзяка за вяртанне віцябляніна (“ино мы вашей м(и)л(о)сти за то велико дакѣем и хочем тую приазнь вашей млсти теж ѿдавати, в чом са колвек вашей млсти к нам зда”);

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу і надалей віцяблян, якія здзейснілі парушэнні, высылаць у Віцебск (“и наперед жедаю ваше млсти жебы ваша млсть рачили до люде” гсдра нашего витебских ласкавы быти в чом бы ваша млсть не допущали кривдъ дѣлати а естли бы которы” провинил ваша бы млсть рачили поймавши до насъ слати”) і абяцанне разглядаць іх справы ў адпаведнасці з распараджэннямі Караля і Вялікага князя (“мы их водлуг наўки гсдра нашего бѣдем карати”).

Заклучны пратакол прадстаўлены:

- апраэкацыяй (“а с тым ваше млсти приятелѣи моих ласцеса порѣчам”);

- datum (“П(и)сан з Витебскѣ сѣн(тября) 29 д(ε)нь”).

Гістарычны каментарый і праблема датавання

Дакумент ўтрымлівае з даты толькі месяц і дзень – 29 верасня, год адсутнічае, што часта бывала ў сярэднявечным справаводстве. Першым з даследчыкаў датаванне дакумента па гадах зрабіў, праўдападобна, Герман Гільдэбранд. Пра гэта сведчыць яго анатацыя дакумента, якая была занесена ў архіўны вопіс, дзе значыцца і сёння:

“Iwan Bogdanowitsch Sapieha, koeniglicher Marschal und Wojewode von Witebsk an Riga: dankt, dass er den Witebsker Buerger, der den Verboten zuwider Panzer ins Feindesland verkauft habe, ihm gefangen zugesandt habe, bittet, sich

den Witebskern geneigt zu erzeigen und dejenigen, wekhe sich vergingen, ihm zur Bestrafung zuzusenden.

Witebsk, [1508—1517] September 29. R.

Orig. Pap. mit Spurendes briefschl. Siegels”.

Адкуль Гільдэбранд мог узяць дату [1508—1517]? Супастаўленне гадоў чыннасці Віцебскіх ваяводаў паказвае, што Рыжскі архіварыус абапіраўся на біяграфічныя звесткі ваяводы Івана Сямёнавіча Сапегі. Вось як выглядае службовая кар’ера гэтага прадстаўніка слыннага роду:

Сапега Іван (Івашка Сапезыч, Ян) Сямёнавіч гербу «Ліс» (* каля 1450, † а. 4.XII.1517) – пісар, сакратар гаспадарскі (1488), намеснік Браслаўскі і Жыжмарскі (1500), канцлер двара Вялікай княгіні Алены (1501), маршалак гаспадарскі (1504—1517), сакратар найвышэйшы гаспадарскі / *supremus secretarius MDL* (1504—1517; першы з ураднікаў ВКЛ меў такі тытул), ваявода Віцебскі (1511), ваявода Падляшскі (1514) [*Urządniczy centralni*, nr. 539, 888, 1446, s. 237; *PSB XXXIV*, 613—618; *Wolff*, s. 42, 255—256, 262—263, 313—314; *KDKW I/1*, 695; *Полоцкіе грамоты III*, с. 17; *Michalewiczowa M. Iwan (Iwaszko, Jan) [Siemionowicz Sapieha] // Dom Sapieżyński*, s. 132—140; *Груша. Службовы склад*, с. 14—17, 25, 27—28; *ЭГБ 6-1*, с. 224].

Як бачым, гады маршалкоўства (1504—1517) Івана Сямёнавіча дазволілі Гільдэбранду акрэсліць апошнюю дату дакумента 1517 годам. Але адкуль узялася першая дата 1508 год? Відавочна, гэта адсылка на вайну 1507—1508 гадоў паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Вялікім Княствам Маскоўскім, бо ў тэксце выразна гучыць тэма непрыяцеля як Караля і Вялікага князя Жыгімонта, так і Рыгі ды ўсёй Лівоніі.

Але ў тэксце дакладна названа імя аўтара ліста – Іван Багданавіч Сапега, пляменнік Івана Сямёнавіча. Гады жыцця і службовай кар’еры Івана Багданавіча наступныя:

Сапега Іван Багданавіч гербу «Ліс» (* каля 1480, † 1546) – староста (намеснік) Браньскі (1505), пісар ці сакратар (гаспадарскі, “рускі”) (1507—1516), гараднічы Троцкі (а. 1515), маршалак гаспадарскі (1515—1541), ваявода Віцебскі (1520—1528), ваявода Падляшскі (1529 — а. 3.VIII.1541), староста Дарагічынскі (1529 — а. 3.VIII.1541, 25.IV.1542 – 1546) [*Urządniczy centralni*, nr. 552, 909, s. 237; *Urządniczy podlascy*, nr. 319, 642, 1380, s. 189; *PSB XXXIV*, 618—621; *АЮЗР I*, № 96, с. 82; *Wolff*, s. 260; *Boniecki*, s. XXVI; *Малиновскій, Сборникъ*, с. 253; *Груша. Службовы склад*, с. 32—33; *ЭГБ 6-1*, с. 224].

Прыведзеныя звесткі сведчаць, што перыяд, калі Іван Багданавіч меў урады ваяводы Віцебскага і маршалка гаспадарскага, прыпадаюць на 1520—1528 гады, і, значыць, датаванне дакумента не можа выходзіць па-за гэтыя межы.

Яшчэ больш звязіць датаванне дакумента дапамагае ўлік фактаў ваенна-палітычнай гісторыі. Храналагічна з вышэй акрэсленым перыядам стасуецца вайна 1512—1522 гадоў паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Вялікім Княствам Маскоўскім. Апошняя мілітарная акцыя тae вайны быў

якраз паход расійскіх войскаў на Полацк і Віцебск у лютым 1520 г. І хоць ваенныя дзеянні паміж дзяржавамі спыніліся летам 1520 г. пасля місіі пасольства ВКЛ у Маскве, але “Вялікае пасольства” на чале з ваяводаю Полацкім П. Кішкам прыбыло ў Маскву толькі ў жніўні 1522 г., пасля чаго 14 верасня афіцыйна было заключана перамір’е на 5 гадоў. Калі ўлічыць, што Іван Багданавіч Сапега атрымаў урад ваяводы Віцебскага ў 1520 г., а стан вайны дэ-юрэ захоўваўся па 1522 г., то менавіта ў прамежак 1520—1522 гадоў можа ўкладацца датаванне дакумента.

Пасланне Віцебскага ваяводы ілюструе такую важную з’яву ваенна-палітычных адносінаў на сыходзе Сярэднявечча і пачатку Новага часу як эмбарга на зброю і тавары ваеннага прызначэння. Менавіта ў канцы XV — пачатку XVI ст. цэнтральныя ўлады розных дзяржаў нашага рэгіёну Еўропы пачынаюць сістэматычна, як мэтанакіраваную палітыку, выкарыстоўваць гандлёвую блакаду ці яе элементы супраць сваіх непрыяцеляў. Так, на працягу 20 гадоў (1494—1514) у ВКЛ існавала забарона на ўвоз у Маскву каштоўных металаў²⁸. Каля 1498 г. Іван III забараніў імпорт у сваю краіну солі з Лівоніі, што наносіла значныя страты купцам балтыйскіх гарадоў²⁹. У адказ у лівонскіх гарадах была ўведзена забарона на продаж у Расію зброі і матэрыялаў ваеннага прызначэння (гарматаў, пораху, салетры і інш.), металаў, коней³⁰. 25 чэрвеня 1509 г. Лівонскі магістр Вальтэр фон Плетэнберг яшчэ раз пацвердзіў забарону экспарту ў Расію каляровых металаў (медзі, волава, свінца, таксама ў выглядзе катлоў і дроту)³¹. Перыяд вайны 1512—1522 гадоў адзначаны такой з’явай як каперства – з ініцыятывы Караля і Вялікага князя Жыгімонта гданьскія каперы ў 1519 г. арганізаваліся і пачалі нападаць на гандлёвыя караблі, якія ажыццяўлялі гандаль з Расіяй³². У такім разе, у пачатку 1520-х гадоў віцяблянін мог прадаваць панцыры, парушаючы законы сваёй краіны, а таксама Лівоніі, толькі расійскім купцам.

+ Хроніка Лівоніі Фр.Ніенштедта (Сборник Прибалтийског края. Т. 3, с. 362-363).

У сваю чаргу, падуладныя Вялікаму князю Маскоўскаму купцы імкнуліся абыйсці забароны. 24 студзеня 1519 г. бурмістр Нарвы Фр. Корф паведамляў, што расіяне набываюць металы ды тайна запіхваюць іх у бачонкі, купляюць таксама шведскія катлы³³. Тады ж Ганс Вітэ ўбачыў, як у

²⁸ Хорошкевич А. Л. *Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в.* М., 1980. С. 144.

²⁹ Хорошкевич А. Л. *Русское государство...* С. 154.

³⁰ *LECU 2-1*, № 741, 742 (ліст Дэрта да Рэвеля і Рыгі); № 872 (ліст Плетэнберга Рэвелю ад 26.X.1499); *Akten und Recessse*, Bd. III, № 12, § 63, 65 (рэцэс ландтагу ад 9—12.IX.1499); Казакова Н. А. *Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения. Конец XIV – начало XVI в.* Л., 1975. С. 212—213, 229.

³¹ *LECU 2-3*, № 657, s. 477.

³² *РЛА*, с. 329, 345; Хорошкевич А. Л. *Русское государство...* С. 162—164.

³³ *Hanserecессе 3*, Bd. VII. Nr. 157, § 38, S. 357; Хорошкевич А. Л. Значение экономических связей с Прибалтикой для развития северо-западных русских городов в

Ноўгарадзе ўзважваюць паўтара ластва свінцу, і палічыў патрэбным пра гэта паведаміць у Лівонію³⁴. Прыблізна гэтым жа часам (у 1514—1519) у Нарве ў івангародцаў Б. Ноценскага і Л. Малскага былі канфіскаваныя 3 беркаўцы свінцу ды 3 панцыры, набытага імі ў Таліне (Рэвеля)³⁵. Вось як гэта выглядае ў інтэрпрэтацыі намесніка Івангорада князя Аляксандра Андрэевіча Растоўскага, які пісаў да гарадской Рады Рэвеля: “Да биль мнѣ челомъ тотъ же Бориско Нотенской да складникъ его Левка Малской, а сказывають, что у нихъ отняли в Ругодиве [Нарве – А. Дз.] князь Ругодиівьской и посадники товару свинцю три берковска да трі пансыри. И язъ о томъ товару к Ругодиівскому князю и к посадникомъ посылалъ, и Ругодиівской князь и посадники ответъ учинили: скажи намъ того, у кого тотъ свинець куплень? И тотъ Бориско скажетъ, у кого тотъ свинець куплень, и вы бы царя государя всеа Руси великого князя купцемъ управу учинили по крѣсному целованью и по перемирнымъ грамотамъ безволокидно, а взятое бы естя велели отдати”³⁶.

Такім чынам, выпадак з віцебскім мешчанінам не быў выключным і адзінкавым. Супярэчнасці паміж дзяржавамі ды абмежавальная палітыка ўладаў прыводзілі да ўзнікнення кантрабанднага гандлю, і заўжды знаходзіліся ахвотныя падзарабіць на складанасцях.

Практыка афіцыйнай забароны паставак ваенназначных тавараў у непрыяцельскія краіны ўрэшце рэшт набыла заканадаўчае афармленне ў Статутах ВКЛ. Адпаведны артыкул “О невывоженью приправъ военныхъ до земли неприятельское” (Раздзел 3, артыкул 41) быў уведзены ў Другі Статут 1566 г.³⁷ У рэдакцыі Трэцяга Статуту 1588 г. гэты быў артыкул “О выложенъе приправъ военныхъ(ъ) и всякого железа до земли неприятельское” (Раздзел 3, артыкул 48): “Уставуемъ и вечными часы то мети хотимъ, постерегаючи того, абы зо всихъ земель пан(ъ)ства нашего Великого Князства Литовьского яко жидове, татарове, купцы, такъ и вси подданные наши которого кольвекъ стану явне и таемне всякихъ броней, железа, ручниц(ъ), косъ, ножовъ, стрель и всякого иного наряду военъного не выпускали и послом не продавали, с чого бы неприятель силитисе могъ. А хто бы се того смель важити над(ъ) тое росказанъе и уставу нашу, тотъ ничимъ инымъ, одно горломъ каранъ быти маеть, а товары и вся маетность его маеть быти до скарбу нашего взята. А того с пильностью на всихъ замкахъ украинныхъ старостове и вси врьдники наши постерегати мають. А то се розумети маеть во вьпокою и подь непокоемъ”³⁸. За выключэннем невялікіх арфаграфічных адрозненняў ды

конце XV – начале XVI в. // *Экономические связи Прибалтики с Россией*. Сб. статей. Рига, 1968. С. 29.

³⁴ *Hanserecesse 3*, Bd. VII. Nr. 157, § 38, S. 357.

³⁵ Хорошкевич А. Л. Значение экономических связей... С. 29.

³⁶ *Русская историческая библиотека*. Т. XV. № 28, слп. 49—50.

³⁷ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 году* / Т. І. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юхо. Мн.: Тэсей, 2003. С. 96.

³⁸ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментарыі*. Мн., 1989. С. 136—137. Выказваю падзяку за кансультацыю спн. Ларысе Жарабцовай з Днепропэтраўскага Нацыянальнага Ўніверсітэту (Украіна).

назвы, тэксты гэтых артыкулаў у Статутах 1566 і 1588 г. супадаюць. Як бачым, парушэнне гэтай забароны каралася вельмі жорстка – стратай жыцця, і правіла гэтае мусіла дзейнічаць як у ваенны, так і ў мірны час.

Што чакала “нашага” віцяблянiна пасля прымусовага вяртання яго на Радзіму? Падобна, таксама смяротнае пакаранне. Але чаму для Віцебскага ваяводы такім важным былі разгляд справы ды пакаранне вінаватага віцяблянiна менавіта ў Віцебску? Бо гэтага патрабаваў Віцебскі земскі прывілей. Вялікі князь гарантаваў разгляд усіх крымінальных спраў віцяблянаў менавіта ў іхным месце: “Такежъ который отъ насилия жаловати будетъ намъ видблянинъ на видблянина жъ приехавъ въ Литву и безъ истца, намъ на него децкого з Литвы не слати, давати ему намъ листъ къ нашому воеводе, хотябы о смертной вине, а ему [воеводе] судити по целованью нашимъ судомъ досмотрети права (зь) князи и бояры и мещаны, а осудивши его казнити въ Витебску по ихъ праву”³⁹.

Цяпер варта высветліць, што мелася на ўвазе пад панцырамі. У Вялікім Княстве Літоўскім пад гэтаю назваю быў вядомы кальчужны даспех, ці папросту кальчуга⁴⁰. Этымалагічна тэрмін паходзіць ад нямецкага слова *Panzer*; вядомы ў крыніцах таксама пад лацінскім тэрмінам *lorica*. Даследчыкі адзначаюць, што з 20-х гадоў XVI ст. панцыр выступае як асноўны від даспехаў. Першы Статут ВКЛ 1529 г. вызначалі панцыр як статутны мінімум ва ўзбраенні ўсіх апалчэнняў паспалітага рушэння ВКЛ: “...пахолка на добром кони, ...а на нем бы панцэр, прилбыца, а корд, павезка, а древце с прапорцом”⁴¹. Уласна тэрмін “кальчуга” пашыраецца ў ВКЛ, а таксама ў Польшчы і Расіі даволі позна – у другой палове XVI ст.⁴²

ДАКУМЕНТЫ №№ 3—5

ДАКУМЕНТ № 3

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды васковай пячаткі, што замацоўвала ліст.

³⁹ Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. Витебск, 1883. № 16, с. 36.

⁴⁰ Гл. падрабязней: Бохан Ю. М. *Узбраенне войска ВКЛ другой паловы XIV – канца XVI ст.* Мн., 2002. С. 76—84; Бохан Ю. *Зброя Вялікага княства Літоўскага 1385—1576*. Мн., 2003. С. 22—24. Між іншым, *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* не раскрывае значэнне тэрміну (Вып. 23. Мн., 2003. С. 438).

⁴¹ *Pirmasis Lietuvos Statutas = Первый Литовский Статут*: Tekstai senaja baltarusių, lotynų ir senaja lenkų kalbomis / S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius. Vilnius, 1983. P. 90.

⁴² Swaryczewski A. *Platnierz krakowscy*. Kraków, 1987. S. 73; Кирпичников А. Н. *Военное дело на Руси в XIII—XV вв.* Л., 1976. С. 41.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. (7 радкоў), з якіх прачытваецца: “Der Vogt Witep/sker biettet ff Wafe... 18 Junij Anno 1558. | ∞ ||”.

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (перанесены таксама ў архіўны воніс): “Stephan Timofejewitsch, Vogt von Witebsk, an die Rigaschen Buergermeister Juergen Padel, Hans Butte, und Hans Sbak: bittet, dem von der Witebsker Gemeinde abgesandten Buerger Jurka Hutorowitsch zu gestatten, bei einem Rigaschen Meister eine Wage nebst allem Zubehoer nach dem Muster der Rigaschen Wage zu bestellen, da die in Witebsk befindliche unbrauchbar geworden sei. Witebsk, 1558 Juni 18. R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegels”.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы **е** выкарыстоўваецца літара **є**; **я** – літары **ѧ** і **ѩ** (у тым ліку, заўжды ў часціцы **сѧ**); **у** – літары **у** і **Ѹ** (звычайна на пачатку слова, але прынцыпы ўжывання абедзвюх літараў не заўжды выразна размяжоўваюцца); **о** – літары **о** і **Ѡ** (пішацца з дзвюма кропкамі наверху; ужываецца заўжды ў пачатку слова), прыназоўнік-прыстаўка **ѡт** (з вынасным **т**) перадаецца як лігатура **ѡ̄**; **і** перадаецца праз **и**, толькі ў лічэбніках сустракаецца **і**. Характэрная функцыя літары **ѡ** – злучнік паміж словамі. Вынасная “” адпавядае па сэнсу **й**. Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – вельмі актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі сустракаюцца знак **^** і знак націску **’** (оксія), таксама кропка. Таксама паміж словамі часам прастаўляецца кропка. Зычныя **г**, **п**, **т** напісаныя з дапамогаю “метаду крыжыка”, калі верхняя гарызантальная рысачка пішацца практычна па сярэдзіне літары, перасякаючы вертыкальныя рысачкі, колькасць якіх і вызначае літару (| у літары **г**, || – **п**, ||| – **т**). Цітла ў выглядзе круглявай дужкі.

У гэсце сустаркаюцца калькі-паланізмы граматычных формаў, асабліва дзеясловаў (напр., послаломъ). Але таксама выяўляецца такая рыса беларускай фанетыкі, як аканне (добраго а справядливаго).

Звяртае на сябе ўвагу выкарыстанне адносна мешчаніна азначэнне пан.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана падрабязная інскрыпцыя.

Тэкст ліста мае пратакол:

- салютацыя;
- у нарацыі вылучаюцца інфармацыя пра пашкоджанне старых віцебскіх вагаў; інфармацыя пра дзеянні віцебскіх купцоў па фінансаванню вырабу новых вагаў; інфармацыя пра накіраванне ў Рыгу Юркі Гутаравіча;
- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу дазволіць віцебскаму пасланніку выверыць віцебскія вагі ў адпаведнасці з рыжскаю шкалою.

Заклучны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“За тымь са до ващей м(и)л(о)сти давамь Ѹ ласкова бачеѣ, не ра чге ма в(а)щей м(ило)сти шпустить”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“На всемь повольный воить Витебский Стефан Тимофеевич Лускина низко ч(о)лом бьет”).

Назіраецца тэндэнцыя знікнення інтытуляцыі ў пачатку тэксту ды замены яе субскрыпцыяй у канцы дакумента.

ДАКУМЕНТ № 4

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды васковай пячаткі, што замацоўвала ліст.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. (6 радкоў).

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (?) (перанісаны таксама ў архіўны вопіс): “1559, Juli 8. Витебский воит Степан Тимофеевич и витебские мещане рижскому магистрату с просьбой выверить изготовленные для них весы («вагу») по рижскому образцу и прислать их обратно в Витебск (через Динабург) за счет витеблян. Русс. ориг. с печатью”.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы **е** выкарыстоўваецца найчасцей літара **ѣ**, часам на канцы слова ўжываецца літара **є**, але маецца выпадак, калі гэтая літара ўжыта на пачатку слова (“еще”); **я** – літары **ѣ** і **ѧ** (звычайна ў канцы слова); **у** – літары **у** і **Ѹ** (звычайна на пачатку слова); **о** – літары **о** і **ѡ** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **і** перадаецца праз **и**. Характэрная функцыя літараў **ѣ** і **ѧ** – злучнік паміж словамі. Вынасная **Ѧ** адпавядае па сэнсу **ѣ**. Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі сустракаюцца знак **^** і знак націску **´** (оксія), **`** (варыя), а таксама кропка. Часам кропка прастаўляецца і паміж словамі (але ў гэтым дакуменце радзей). Цітла ў выглядзе круглявай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана інскрыпцыя (з дадаткам словаў “тѣѣ лист ма дан быть”).

Тэкст ліста мае пратакол:

- інскрыпцыя, якая ў асноўным супадае з інскрыпцыяй на адваротным баку ліста;

- салютацыя;

- у нарацыі ўтрымліваецца нагадванне пра ранейшую просьбу дапасавання новых віцебскіх вагаў да рыжскай шкалы;

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу Рызе забяспечыць перавозку віцебскіх вагаў па Дзвіне праз Дынабург; формулу падзякі

мэтазгодна далучыць таксама да дыспазіцыі (“Которую тую пригазнь в(ашее) м(илости) будем ѡметь заслуговат в(ашее) м(илости) такими ж речми пристойными, подле sprawy нашое суседское”).

Заклучны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“За тым са даемъ на доброе бачене в(ашее) м(илости) наших доброевъ”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Приател в(ашее) м(илости) воит Витебский Стефан Тимофеевич Лускина и мещане витебские”).

ДАКУМЕНТ № 5

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды васковай пячаткі, што замацоўвала ліст.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. (8 радкоў).

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (?) (непапісаны таксама ў архіўны воніс): “Witebsker Vogt Степан Тимофеевич bittet zu vorgunnen, ihre Wage, die zu Riga haben machen, lassen zu wiegen und mit der Rigaschen zu probiren, auch ein Schreiben zu geben, dass dieselbe zu Dunenborgk moge durchgelassen. 18.VIII. [1559] R.”

Дакумент № 5 напісаны тым жа почыркам, што і дакумент № 4.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы е выкарыстоўваецца літара **ε** (найчасцей), а таксама **є** (звычайна на канцы слова, ці перад ётавымі, пасля **ε**); **я** – літары **ѡ** і **Ѡ** (звычайна ў канцы слова); **у** – літары **у** і **Ѹ** (звычайна на пачатку слова); **о** – літары **о** і **ѡ** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **і** перадаецца праз **и**. Літары **й** адпавядаюць вынасныя літары **и**, **і**, а таксама **и** і **ѡ**. Над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знак **^**, знакі націску **’** (оксія) і **`** (варыя). Часам паміж словамі прастаўляецца кропка. Цітла ў выглядзе двухскатнай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана інскрыпцыя (з дадаткам словаў “ма | дан быт”).

Тэкст ліста мае пратакол:

- салютацыя (“Мои ласковыє панове, ѡдавши слѸжбы свои во всемъ поволным, в(а)шеѡ м(и)л(о)сти, моим паном, тым писанемъ моим доброго здоровья в(а)шеѡ м(и)л(о)сти навежам, в которомъ п(а)на Б(о)же рач(тє) в(а)шу м(и)л(о)сть щасливе и фортѸнливє ховати подле прозбыѡ в(а)шеє м(и)л(о)сти кѸ п(а)ну Б(о)гу. Где ж ѡ, будучи ѡко правдивый приател в(а)шеє м(и)л(о)сти, всел(о) доброго а справедливол(о) ѸслѸговати и сприати хочу, так же речми пристойными кѸ пожитку в(а)шеѡ м(и)л(о)сти мес(т)скому”);

- у нарацыі ўтрымліваецца нагадванне пра ранейшую просьбу дапасавання новых віцебскіх вагаў да рыжскай шкалы, а таксама інфармацыя пра тое, што гэтая працэдура ўжо здзейсненая (“вжо дѣй есть направеныи до брѣ”);

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу Рызе выдаць ліст дзеля забеспячэння перавозкі віцебскіх вагаў па Дзвіне праз Дынабург; у якасці падзякі Віцебскі воіт абавязваецца скласці Рызе пратэкцыю перад Каралём і Панамі-Радаю (“А где бы са на тот час шт в(а)шѣе м(и)л(о)сти, што такога молло трафит кѣ его к(о)ролевской м(и)л(о)сти, п(а)ну моемѣ м(и)л(о)стивомѣ, а боку ихъ м(и)л(о)сти, п(а)номъ Раде его к(о)ролевской м(и)л(о)сти, и такеж працы своеѣ лютовати не бѣдѣ в потребах в(а)шѣе м(и)л(о)сти, едно в(а)ша м(и)л(о)сть рачите писати до менѣ, тако приатела своеѣ”).

Заклучны пратакол прадстаўлены:

- апракацыяй (“А затымъ са дават на ласкова бачѣнѣ в(а)шѣй м(и)л(о)сти, п(а)н(о)въ моих, и вѣмъ, иж ма в(а)ша м(и)л(о)сть рачити шпѣститъ”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Приател в(ашѣе) м(илости) воит Витебский Стефан Тимофеевич Лускина и мещане витебские”).

З пункту гледжання актавай дыпламатыкі гэты дакумент цікавы тым, што ўтрымлівае “саманазву” падобных пасланняў – ліст.

Гістарычны каментарый да дакументаў №№ 3—5

Тэма вагавых стандартаў традыцыйна знаходзілася ў цэнтры дагаворных адносінаў беларускіх падзвінскіх гарадоў з Рыгай. Для перыяду XIV ст. гэты працэс найлепш прааналізаваны ў зносінах паміж Полацкам і Рыгаю. Дыскусія тады вялася вакол кельнскага фунта, які нямецкія ганзейскія гарады выкарыстоўвалі ў знешнім гандлі. У сваю чаргу Рыга імкнулася стаць пасярэднікам у гандлі Падзвіння з балтыйскімі краінамі, таму была зацікаўленая ў пашырэнні ў сваіх гандлёвых падзвінскіх партнёраў рыжскіх вагавых адзінак⁴³. Каля 1400 г. у Рызе стала вядома, што Полацк перайшоў на рыжскую вагавую сістэму: “...die Borghere tho ploskau vntfangen hebben den nyen punder vnn dat Coelsche punt is aff”⁴⁴. Па Віцебску такіх дакладных звестак няма і тут можна дзейнічаць толькі метадам аналогій. Паводле звестак канца XIII – пачатку XIV ст. вядома, што рыжская марка была меншая кельнскай на 1/8⁴⁵ (204,6 гр супраць 233,8 гр). Полацк звяраў свае вагі (“скалы”) і гіры (“колоколы”) з рыжскімі, а нават і атрымліваў з Рыгі, пра што сведчыць даверчая грамата Полацка да рыжскіх уладаў у

⁴³ Левко О. Н. *Торговые связи Витебска в X—XVIII вв.* Мн., 1989. С. 43—45; Левко О. Н. *Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси: Формирование и развитие.* Мн., 2004. С. 133—135.

⁴⁴ *РЛА*, № 126, S. 97 (датаванне – 1400). [Ганна Харашкевіч падае дату 31.I.1399.](#)

⁴⁵ *LECUB 1-12* (1301—1367). Reval, 1855. № 614.

1441—1442 гг.: “Послали есмо Коурила к вамъ по колоколы и по скалвы и про вѣсь нарад. А дайте намъ по старому”⁴⁶.

У 1558 г. Віцебскі вайт піша службовым асобам Рыгі, што “купцы витебский, зволивши са вси, ўмыслили накладомъ своимъ вагу новую а справедливую вчинити, которая бы равна была з вагою вашеи м(и)л(о)сти рыжскою, тако скалыи, такъ и колоколыи”. Але якая вагавая сістэма існавала ў самой Рызе?

На аснове вядомых бронзавых гірак устаноўлена, што ў XIV—XVI ст. вага рыжскага фунта складала 416,5—419,0 гр. (марка 208,25—209,5 гр.). Сама ж вагавая рыжская сістэма XIV—XVIII ст. выглядала наступным чынам⁴⁷:

1 фунт = 2 маркам = 16 унцыям = 32 лотам = 128 квенціям;

1 марка = 8 унцыям = 16 лотам = 64 квенціям;

1 унцыя = 2 лотам = 8 квенціям;

1 лот = 4 квенціям.

Большыя адзінкі вагі складалі наступную сістэму⁴⁸:

1 пудок (лісфунт) = 20 рыжскім фунтам⁴⁹;

1 бярковец = 20 пудкам.

Трэба меркаваць, што віцебскія вагі ўпісваліся ў гэтую сістэму. Магчыма, у Віцебску існавалі мясцовыя назвы вагавых адзінак, адрозныя ад рыжскіх. Пакуль што Віцебска-Рыжскія акты не даюць нам адказу на гэтае пытанне.

Да біяграфіі вайта Стэфана (Сямёна) Цімафеевіча Лускіна, ад імя якога сыходзілі пасланні, трэба дадаць, што ў ходзе Інфлянцкай вайны ён быў абвінавачаны ў здрадзе інтарэсам ВКЛ, але ў канчатковым выніку здолеў апраўдацца⁵⁰.

ДАКУМЕНТ № 6

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Пергамент. Тэкст пашкоджаны вадою. Маюцца сляды пячаткі, што замацоўвала ліст.

⁴⁶ Полоцкие грамоты I, № 64, с. 148.

⁴⁷ Земзарис Я. К. Метрология Латвии в период феодальной раздробленности и развитого феодализма (XIII—XVI вв.) // Проблемы источниковедения. [Вып.] IV. М., 1955. С. 210—211.

⁴⁸ Тарвел, Энн. *Фольварк, пан и подданный*. Аграрные отношения в польских владениях на территории Южной Эстонии в конце XVI – начале XVII века. Таллин, 1964. С. 294.

⁴⁹ 1 лісфунт сялянскай вагі = 25 фунтам.

⁵⁰ *Нацыянальна Гістарычны Архіў Беларусі*. КМФ-18 (Метрыка ВКЛ). Воп. 1. Спр. 39. Арк. 723v.—728; Янушкевіч, Андрэй. Вайна і грамадства: адносіны насельніцтва паўночна-ўсходняга памежжа ВКЛ да палітыкі дзяржаўнай улады ў перыяд Інфлянцкай вайны 1558—1570 гг. // *Castrum, urbis et bellum*. Баранавічы, 2002. С. 420.

Тэкст на адвароце ліста (7 радкоў аўтэнтычнага старабеларускага тэксту і 12 радкоў архіўных паметай канца XVI—XVIII ст.) размыты і не чытаецца, апроч заключных словаў “...14 Aprilis Anno 1560”.

Надпіс, зроблены ў XX ст. (перанісаны таксама ў архіўны вопіс): “Войт Степан Тимофеевич Лушина и община города Витебска – Риге: что Иван Лукьянович Клусин (Клусин) является витебским мещанином, а потому не обязан платить никаких пошлин, – со ссылкой на привилегию, данную Витебску королем Сигизмундом Августом, согласно которой Витебск свободен от всех пошлин (“мыта”). 14.IV.1560, ориг., пергамент, с печатью, русск.”

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы е ўстойліва выкарыстоўваецца літара **ѣ**; **я** – літары **▲** (найчасцей) і **▩** (у пачатку слова); **у** – літары **у** і **У** (звычайна ў пачатку слова); **о** – літары **о** і **ω** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **і** перадаецца праз **и**, **і** выкарыстоўваецца толькі ў лічэбніках. Літары **й** адпавядаюць вынасяна літара “**и**”, а таксама **ѣ** (гэта не самастойная літара, а **и** з дыякрытыкам). Над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знак **^**, кропка, знак націску **´** (оксія) ў канцы слова, хоць звычайна оксія прастаўляецца ў сярэдзіне слова (прыкмета дэградацыі запазычаных візантыйскіх дыякрытыкаў). Заўважная тэндэнцыя – знікненне кропкі паміж словамі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста (паводле аналогіі) размешчана інскрыпцыя (тэкст пашкоджаны).

Тэкст ліста мае пратакол:

- разгорнутая, але не персафінікаваная інскрыпцыя (“**Всимвь почестливимвь и размоитимвь, ѡсобнѣ кожному, ѡсно врожонимвь кн(я)земь и велможнымь паномь воєводамь, и старостамь, рыцеремь, горододе~~р~~жцомь и шлахетнымь п(а)номь земаномь, воитамь, бурмистромь и радцамь, наместникомь и тивуномь, и мытникомь, и всимвь ѡт них Ѹставленимвь заказникомь по всему панству г(о)с(по)д(о)ра н(а)ш(о)го Великому Кназству Литовскому**”);

- інтытуляцыя (“**ѡт воита, и ѡт всих мещан места г(о)с(по)д(а)рьского Витебского**”);

- салютацыя (“**приазнь н(а)ша ку в(а)шой м(и)л(о)сти со всимвь добрым теж в(а)шой м(и)л(о)сти**”);

- у нарацыі ўтрымліваецца інфармаванне пра вызваленне віцебскіх купцоў ад сплаты мыта;

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу вызваліць на гэтай падставе віцебскага мешчаніна Івана Лук’янавіча Клушына ад сплаты мыта;

- карабарацыя (“**и на то есмо ему дали сѣй листь безмытний под нашою месьтью печатью**”).

Заключны пратакол прадстаўлены:

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Ст(ε)ф(а)н Тимофеевич | Лускина воит Витеб|ски зо всеми меща|ны челом бьет”), выкананая іншым почыркам (П), магчыма, гэта почырк войта.

Гістарычны каментарый

Нормы па вызваленню ад мыта, на якія спасылаецца войт Віцебска, былі замацаваныя ўстаўнымі граматамі, якія выдаваліся Вялікімі князямі Літоўскімі Віцебску і Віцебскаму ваяводству ў 1444, 1503, 1509, 1541 і 1547 гадах⁵¹. Гэтыя акты забяспечвалі віцяблянам бязмытны гандаль у межах дзяржавы. У прывілеі 1503 г. ад імя Вялікага князя пра гэта запісана ў наступнай рэдакцыі: “...и мыта отпустили по всей отчине нашей вечно”⁵². Як бачым, дакумент 1560 г. практычна цытуе названую норму з вялікакняскага прывілея. Напэўна тое, што 31 жніўня 1559 г. на Віленскім сойме Жыгімонт Аўгуст прыняў пад сваю апеку і пратэкцыю Ордэн у Лівоніі, дало падставы віцяблянам імкнуцца да распаўсюджвання ўнутранай бязмытнай нормы на ўсю Лівонію, улучна з Рыгай. У далейшым норма вызвалення віцебскіх купцоў ад мыта і на тэрыторыі Лівоніі была замацавана ў прывілеі Віцебску на Магдэбургскае права 1597 г.: “До того, яко съ давныхъ часовъ, отъ продковъ нашихъ, королей ихъ милости Польскихъ и великихъ князей Литовскихъ обыватели мѣста Витебского мають привильи имъ наданые, которыми ихъ на вѣчные часы отъ мытъ всякихъ во всехъ панствахъ нашихъ вольными учинено, котороѣ вольности они и до сихъ часовъ спокойнѣ уживають: тогды и мы тымъ теперешнимъ привилъемъ нашимъ, водлугъ тыхъ же привильевъ продковъ нашихъ и водлугъ уживанья ихъ, отъ плаченья мытъ старыхъ во всехъ панствахъ нашихъ, въ корунѣ Польской и великомъ князствѣ Литовскомъ и въ земли Лифлянтской, въ мѣстѣхъ нашихъ князьскихъ, паньскихъ, духовныхъ и свѣтскихъ, и по дорогахъ, купцовъ мѣста Витебского вызволяемъ, и вольность имъ въ томъ здавна наданую утверждаемъ”⁵³.

Ліст бязмытны ад 14 красавіка 1560 году з’яўляецца, такім чынам, стандартным дакументам, які быў выдадзены купцу Івану Клушыну дзеля прад’яўлення ўсім службовым асобам ВКЛ. Менавіта таму ў тэксе змешчаная інскрыпцыя не персафінікаваная, а скіраваная да ўсіх кіруючых службоўцаў асобаў ВКЛ. Гэтым жа абумоўлены і матэрыял, на якім

⁵¹ Гл. аналіз: Ясинскій М. *Уставныя земскія граматы Литовско-Русскаго государства*. Киев, 1889; Якубовскій И. Земскія привилеи Великаго княжества Литовскаго // *Журнал Министерства Народнаго Просвещения*. 1903, июнь. Ч. 2. С. 265, 271—272, 276—278; Макараў, Максім. Віцебскае мейскае права // *Гістарычны альманах*. Т. 8. Гародня, 2003. С. 56—64.

⁵² Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. Витебск, 1883. № 16, с. 35. Гл. таксама: Левко О. Н. *Торговые связи Витебска в X—XVIII вв.* Мн., 1989. С. 53.

⁵³ *Акты, относящиеся къ истории Западной Россіи*. Т. 4. СПб., 1851. № 118, с. 167; Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. № 37, с. 78. Арфаграфія паводле публікацыі.

выкананы ліст, — пергамент. У тэксце непасрэдна прысутнічае “саманазва” дакумента – “листь безмытний”.

ДАКУМЕНТ № 7

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маецца след пячаткі.

Асноўны тэкст рукапісу I, на якім напісаны асноўны тэкст дакументу. Подпіс (субскрыпцыя) зроблены почырмак II і, магчыма, належыць Віцебскаму войту. На дакуменце таксама маюцца паметы, зробленыя почырмак III (падобна, што гэта почырк XIX ст.).

Скорпіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы е выкарыстоўваюцца літары **ε** (найчасцей), **є** (звычайна на канцы слова), адзін раз выкарыстана літара **ю** (е ётаванае) у пазіцыі паміж галоснымі (“сваюю”); **я** – літары **ѧ** (найчасцей) і **Ѩ** (звычайна ў канцы слова); **у** – літары **у** (найчасцей) і **Ѹ** (у пачатку слова)⁵⁴; **о** – літары **о** і **ѡ** (у пачатку слова; гэтая літара часта ўжываецца з дзвюма кропкамі наверху), прыназоўнік-прыстаўка **ѡт** (з вынаснай **т**) перадаецца як лігатура **ѡт**. Над галоснымі актыўна ўжываюцца надрадковыя знакі – кропкі, якія маглі выконваць дэкаратыўную функцыю, але літара **ѡ** на канцы слова вельмі дакладна пазначае **ѡ**, у іншых пазіцыях перадае проста **і**. Таксама ў дэкаратыўных мэтах выкарыстоўваюцца кропкі паміж словамі (**·**), але характэрнаю асаблівасцю з’яўляецца ўжыванне гэтых кропак у афіцыйных назвах (напрыклад, “Рада ѡселаѡ · славного · места · Рижкого”). У мове дакумента праз у цэлым традыцыйную графічную абалонку праяўляецца беларускае аканне (напрыклад, “хатели”).

Актавы пратакол

- інскрыпцыя;
 - салютацыя;
 - у нарацыі вылучаецца спасылка на зварот віцебскіх купцоў да войта са скаргаю на якасць рыжскай фасоўкі, а таксама параўнанне з добрай якасцю фасоўкі Любека;
 - як дыспазіцыю можна разглядаць просьбу да Рыжскага магістрату ўсталяваць кантроль над якасцю фасоўкі;
 - у якасці санкцыі разглядаецца папярэджанне, што ў адваротным выпадку купцы будуць звяртацца да Караля і Паноў-Рады⁵⁵.
- У заключным пратаколе прысутнічаюць:

⁵⁴ Характэрна, што дыграф **ѡу** ўжо не выкарыстоўваецца.

⁵⁵ Прынамсі, такую трактоўку пагрозы звароту да гаспадара дае ў падобным полацкім дакуменце Ганна Л. Харашкевіч: *Полоцкіе грамоты IV*, № 92, с. 40.

- апрэкацыя (“А затым иже даючи вамъ шт п(а)на Б(о)га в долгий векъ доброго здорова ѝ на всемъ фартушливо(о) помножена службы свой приятельские вашей м(и)л(о)сти поручаемъ”);

- тапалагічная і храналагічная даты.

У частцы сведчання прысутнічае субскрыпцыя (“Е(го) м(илости) во всем зыч(ливе) пан войт мещане места Витебского чолом бьют”). Калі гэта сапраўды почырк войта, то вышэй прыведзены сказ можна разглядаць і як сiгнатуру.

Гістарычны каментарый

Паводле архіўнага вопісу дакумент праанатаваны наступным чынам: “Грамота бурмистров и райцев города Витебска Рижскому магистрату с жалобой на русских⁵⁶ браковщиков сельдей. Ориг. бум. русск.”

З тэксту дакумента вынікае, што гарадскія ўлады Віцебска ў асобе войта надавалі вялікую ўвагу гандлю селядцамі. Больш таго, існуе цэлая нізка падобных полацкіх дакументаў XV ст., якія сведчаць, што пастаўкі селядцоў знаходзіліся пад кантролем уладаў і гэтага падзвінскага гораду⁵⁷. А ў дакуменце сярэдзіны XV ст. мы нават знаходзім аднолькавае вырашэнне санкцыі – пагроза звярнуцца да гаспадара (праўда, у полацкім лісце гэтая тэма гучыць больш моцна і ўзнёсла: “А не вьсхотите ли намъ исправитиса,... оужь пошлем до милостиваг(о) Корола. Ес(ть) оу нас шподарь, комѸ нас шборонити”⁵⁸). Чаму менавіта гэтае пытанне станавілася тэмаю стылістычна абвостраных лістоў?

Вынікае, што селядцы былі таварам масавага ўжытку. А паспрыяла гэтаму тая акалічнасць, што селядцы – самая распаўсюджаная на Балтыцы і ў Паўночным моры ды досыць лёгкая ў здабычы рыба. Але з-за сваёй тлустасці селядцы ў неапрацаваным выглядзе зусім не прыдатныя для захоўвання, а пад час награвання распаўсюджваюць непрыемны пах – менавіта з-за раскладання тлушчоў. Толькі ў марскіх краінах, дзе свежавылаўленыя селядцы ўжо праз адну-дзве гадзіны могуць быць дастаўленыя на рынак, іх смажаць на алеі. Але смажаць, не проста паклаўшы на патэльню, але загарнуўшы ў газетную паперу, што таксама мусіць дапамагчы пазбегнуць спецыфічнага селядцовага паху. Такія стравы гатуюцца толькі ў партовых гарадах і на адкрытым паветры, таму можна лічыць, што страваў з гарачых селядцоў практычна не існуе для большасці людзей у бальшыні краінаў. Цяпер робіцца зразумелым, якую вялікую гаспадарчую значнасць мела вынаходцтва засолкі селядцоў, пры якой гэтая рыба не толькі захоўваецца на працяглы тэрмін (у бочках – гадамі), але і набывае выдатны смак ды можа

⁵⁶ Так у Рэестры, трэба – «рижских».

⁵⁷ Полоцкие грамоты I, № 43—44, с. 122—123; № 49, с. 130; № 92, с. 184—186.

⁵⁸ Полоцкие грамоты I, № 92, с. 184, 186.

перавозіцца на любыя адлегласці⁵⁹. Традыцыя прыпісвае галандцкаму рыбаку Вілему Бейкельцону з вёскі Берфліт у галандскай Фландрыі вынаходніцтва новага метаду нарыхтоўкі — у другой палове XIV ст. (памёр у 1397 г.) ён прапанаваў спосаб хуткага патрашэння селядцоў, іхнай засолкі і вельмі шчыльнай укладкі ў бочкі проста на караблі. Адсюль і паходзіць выраз: “Набіцца, як селядцы ў бочку”. Новы спосаб рэзка зменшыў выдаткі на прамысловую здабычу, засолку і транспартаванне, ды зрабіў селядзец рыбай надзвычай таннай, даступнай ледзь не кожнаму бедняку на Поўначы Еўропы⁶⁰. У гонар рыбака найлепшы гатунак селядца названы “беклінг”. Попыт на селядцы стымуляваўся таксама традыцыямі хрысціянскага посту, бо селядзец – тыпова пасная страва.

Селядцы (Clupeidae) належаць да сямейства рыб атраду селядцападобных. Налічваюць 7 падсямействаў і каля 20 родаў, у тым ліку пузанкі, салака, сардзіны, цюлькі, шпроты, сардзінелы. Разам каля 190 відаў. У Балтыйскім моры, асабліва ў яго ўсходняй частцы, найбольш пашырана салака ці селядзец балтыйскі (*Clupea harengus membras*) – рыба сямейства селядцовых, падвід селядзец атлантычны. Даўжыня да 20 см, маса да 75 гр. Салака – асноўная прамысловая рыба Балтыйскага мора⁶¹. Таму праўдападобна, што дыскусіі XV—XVI ст. вяліся якраз вакол салакі.

Падобна, што ў баракальнай культуры Рэчы Паспалітай селядцы сталі метафараю таннасці ды звыкласці. Караль Станіслаў Радзівіл – Пане Каханку пахваляўся сваім уяўным раманам, які аднойчы меў з сірэнай у Адрыятычным моры. І як вынік гэтага раману нарадзілася 100 тысячаў селядцоў.

Кола часу павярнулася зноў і нечакана селядцы і Віцебск зноў сталі павязанымі ўжо ў XX ст. Развітваючыся з родным Віцебскам, вясною 1907 году Шагал напісаў у сваім дзённіку: “Бывай, Віцебск! І вы – заставайцеся вы тут з вашымі бочкамі, з вашымі селядцамі... землякі!”⁶²

⁵⁹ Гл. падрабязней: Похлебкин В. В. *Кулинарный словарь*. М., 2002. С. 364—365.

⁶⁰ Белы, Алесь. “Дай мне булку на паўзлоты, ды прыпраў мне селядца...” // *Спадчына*. 2002, № 4. С. 6—7.

⁶¹ У Інтэрнэце балтыйскім селядцам прысвечаны асобны сайт: [clupea.de - the herring network]: www.clupea.net

⁶² Шагал М. *Ангел над крышамі*. М., 1989. С. 105.

Спис словаў, якія ўстойліва пішуцца пад цітламі

$\overline{\text{бже}} = \text{Б(о)же}$

$\overline{\text{вшеє}}, \overline{\text{вшеѣ}} = \text{в(а)шее}, \text{в(а)шеѣ}$

$\overline{\text{вм}} = \text{в(ашеѣ) м(илости)}, \text{в(ашее) м(илости)}$

$\overline{\text{гдрь}} = \text{г(о)с(по)д(а)рь}, \text{г(о)с(по)д(а)рь}$

$\overline{\text{гдрьскога}} = \text{г(о)с(по)д(а)рьскога}$

$\overline{\text{кнза}} = \text{кн(я)зя}$

$\overline{\text{нши}} = \text{н(а)ши}$

$\overline{\text{мл}} = \text{м(и)л(ость)}$

$\overline{\text{млти}}, \overline{\text{млть}} = \text{м(и)л(о)сти}, \text{м(и)л(о)сть}$

$\overline{\text{пнве}} = \text{п(а)н(о)ве}$

$\overline{\text{пне}} = \text{п(а)не}$

СЛОЎНІК¹

Скарачэнні:

дзеепр. – дзеепрыслоўе

дзеясл. – дзеяслоў

зл. – злучнік

мн. – множны лік

наз. – назоўнік

прым. – прыметнік

прысл. – прыслоўе

Анборка – *наз.* рыба, гатунак селядца (№ 7).

Борзей – *прысл.* хутка (№ 1).

Бракавати, браковати – *дзеясл.* сартаваць, бракаваць (№ 7).

Бракаръ – *наз.* сартавальнік (№ 7).

Вечаный – *прым.* стары, лядашчы (№ 1).

Гомовати – *дзеясл.* спыняць, перашкаджаць (№ 6).

Дей – *часц.* маўляў, нібы; быццам, быццам бы (№ 5).

Змовити – *дзеясл.* дамовіцца (№ 1).

Зсцелеваный, сцелеваный – *дзеепрым.* вывераны, юстыраваны (№ 5).

Колоколы – *наз.* (тут) вагавыя гіры (№ 3—5).

Лавникъ – *наз.* член магдэбургскага суда прысяглых (№ 7).

Любский – *прым.* любецкі, з Любеку (№ 7).

Лютовати – *дзеясл.* берагчы (№ 5).

Мистръ – *наз.* майстра (№ 1).

Навежати; навеженье – *дзеясл.* жадаць (№ 5); *наз.* пажаданне (№ 7).

Наосвещенейший – *прым.* найяснейшы (Кароль) (№ 1).

Недоволяти – *дзеясл.* недавяраць (№ 7).

Нижли – I. *зл.* але, аднак; II. *часц.* ніж, чым. (№ 5).

Обтяжливое – *прым.* вельмі, турботна (№ 7).

Опатренный – *прым.* асцярожны, разважлівы, памяркоўны (№ 2, 7).

Оправити – *дзеясл.* парамантаваць (№ 1).

Панциръ – *наз.* кальчуга (№ 2).

Писанье – *наз.* ліст (№ 7).

Райцы – *наз.* член Рады магістрата (Рады оселой) (№ 7).

Рачити – *дзеясл.* 1. любіць, турбавацца; 2. рабіць ласку, жадаць; 3. згаджацца (№ 3—5).

Скалы – *наз.* вагі (№ 3—5).

Трафити – *дзеясл.* здарыцца, адбыцца (№ 5).

Удавши – *дзеепрым.* закончыўшы (№ 5).

Узьнявати – *дзеясл.* паведамляць (№ 6).

Уложити – *дзеясл.* загадваць (№ 7).

Флюмка – *наз.* рыба, гатунак селядца (№ 7).

¹ У дужках пазначаны нумар дакументу, у якім ўжываецца слова.

Фартунливе, фортунъливе – *прим.* щасна, щчасліва, удала (№ 5, 7).
Ховати – *дзеясл.* заставаца, захоўвацца (№ 4, 5).
Цеховати – *дзеясл.* фасавець (№ 7).

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

АЮЗР I – Акты, относящіяся къ исторіи Южной и Западной Россіи, собранные и изданные Археографической комиссіей. Т. I. СПб., 1861.

ВКЛ – Вялікае Княства Літоўскае.

Груша. Службовы склад – Груша, Алесь. Службовы склад і структура канцылярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. // METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Т. I. Мінск, 2001. С. 11—45.

Малиновскій, Сборникъ – Малиновскій И. А. Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи панов-рады Великаго княжества Литовскаго. Т. I—II. Томскъ, 1901—1912.

Полоцкіе грамоты – Полоцкіе грамоты XIII – начала XVI вв. / Сост. А. Л. Хорошкевич. Вып. I—VI. М.: Институт истории СССР АН СССР, 1977—1989:

Полоцкіе грамоты I – [Вып. I] М., 1977.

Полоцкіе грамоты II – Вып. II. М., 1978.

Полоцкіе грамоты III – Вып. III. М., 1980.

Полоцкіе грамоты IV – Вып. IV. М., 1982.

Полоцкіе грамоты V – Вып. V. М., 1985.

Полоцкіе грамоты VI – Вып. VI. М., 1989.

РЛА – Русско-ливонскіе акты / Собранные К. Е. Наперскимъ. Изданы Археографическою комиссією (= Russisch-Livländische Urkunden / Gesammelt von K. E. Napiersky. Herausgegeben von der Archäographischen Commission). СПб., 1868.

ЭГБ – Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Мн.: БелЭн, 1993—2003.

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

AGAD, AR – Archiwum Radziwiłłowskie.

Akten und Recesses – Akten und Recesses der livländischen Ständetage. Bd. III. Riga, 1938.

Boniecki – Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887.

Hanserecesses 3 – Die Recesses und andere Akten der Hansetage. Dritte Abteilung – von 1477—1530. Bd. I—IX. 1881—1913.

KDKW – Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / Wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz. T. I, z. 1—3. Kraków: PAN, 1932—1948.

LECU – Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch / Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte

fortgesetzt von Hermann Hildebrand, Phillip Schwartz und Leonid Arbusow:

LECUB 1-12 – [Abteilung 1.] Bd. 12: 1460—1472 / Herausgegeben von Philipp Schwartz und August von Bulmering. Riga; Moskau, 1910.

LECU 2-1 – Zweite Abteilung, Band 1: 1494, Ende Mai – 1500 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1900;

LECU 2-2 – Zweite Abteilung, Band 2: 1501 – 1505 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1905;

LECU 2-3 – Zweite Abteilung, Band 3: 1505 – 1510 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1910.

LVIA – Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Vilnius / Дзяржаўны Гістарычны Архіў Літвы, Вільня.

LVVA – Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, Rīga / Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі, Рыга.

PSB — *Polski słownik biograficzny*. T. I–XXXVII. Kraków; Warszawa, 1935—1998.

Semkowicz – Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // *Litvano-Slavica Posnaniensia*. T. III, 1989. S. 7—139.

Urzednicy centralni – *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego XIV—XVIII wieku*. Spisy / Oprac. Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba // *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku*. Spisy / Pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. Tom XI. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Urzednicy podlascy – *Urzednicy podlascy XIV—XVIII wieku*. Spisy / Oprac. Ewa Dubas-Urwanowicz, Włodzimierz Jarmolik, Michał Kulecki, Jerzy Urwanowicz // *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku*. Spisy / Pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. Tom VIII. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Wolff – Wolff J. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Ksiestwa Litewskiego 1386—1795*. Kraków, 1885.

a – ante (лац.: перад, да – у храналогіі і генеалогіі).

* — дата нараджэння (у генеалогіі).

† — дата сканання (у генеалогіі).